

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ AZƏRBAYCAN ŞEİRİNDƏ GERÇƏKLİYİN ƏKSİ

İxtisas: 5716.01 – Azərbaycan ədəbiyyatı

Elm sahəsi: filologiya

İddiaçı: **Bahar Hüseynəli qızı Məmmədova**

Elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFARATI

Bakı – 2023

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi məsləhətçi: filologiya elmləri doktoru, professor
Jalə Fazil qızı Əliyeva

Rəsmi opponentlər: filologiya elmlər doktoru, professor
İslam Eynəli oğlu Qəribov

filologiya elmləri doktoru, professor
Rafiq Yusif oğlu Əliyev

filologiya elmləri doktoru, dosent
Rəqub Şahmar oğlu Kərimov

filologiya elmləri doktoru, dosent
Gülxani Vaqif qızı Şükürova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 – Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının
sədri:

[Handwritten signature]

AMEA-nın həqiqi üzvü, filologiya
elmləri doktoru, professor
İsa Əkbər oğlu Həbibbəyli

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

[Handwritten signature]

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
İsmixan Məhəmməd oğlu Osmanlı

Elmi seminarın

sədri:

[Handwritten signature]

filologiya elmləri doktoru, professor
İmamverdi Yavər oğlu Həmidov

İŞİN ÜMÜMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. İyirminci əsrin 80-ci illərinin sonu – 90-cı illərinin əvvəllərindən başlayaraq respublikamızda ictimai-siyasi hadisələrin təbəddülatları, SSRİ adlı nəhəng imperiyanın çökməsi, Vətənimizin müstəqil olması, siyasi quruluşun dəyişməsi, həmçinin, keçid dövrünün ağrıları, Qarabağ münaqişəsi, onun müharibəyə çevrilməsi, nəticədə respublika ərazisinin iyirmi fazinin itirilməsi, Qarabağ əhalisinin qaçqına, köçkünə çevrilməsi, çadır şəhərciklərinin salınması və s. məsələlər tarixə düşdü. Bütün bunların fonunda otuz illik bir dövrü əhatə edən müstəqilliyimizin Keçid dövrü adlanan ilk on – on beş ili ağır, gərgin, ləngərli, üzücü, bədnam qonşularla mübarizə, müharibə şəraitində keçdi.

Bu zaman kəsiyində ədəbiyyatımızın qarşısında böyük problemlər qoyulmuşdu. Postsovet məkanında, həmçinin bizim bölgədə və ümumiyyətlə, cəmiyyətdə gedən ictimai-siyasi proseslərin, qlobal məsələlərin ədəbiyyata gətirilməsi və onların bədii sözün gücü ilə öz xalqına, həm də beynəlmiləl səviyyədə dünya ictimaiyyətinə çatdırılması problemi öz həllini gözləyirdi.

Hadisələr çox sürətlə bir-birini əvəzlədiyindən iri həcmli əsərlər yazmaq, təbii ki, qeyri mümkün idi. Ona görə də bu dövəmdə poeziyadan daha geniş istifadə olunurdu. Xüsusilə şeir xalqın azadlıq arzusunu, mübarizəsini, fəaliyyətini daha çevik şəkildə əks etdirə bilirdi. Bütün tarixi dönəmlərdə, yəni üsyanlar, inqilablar, münaqişələr, müharibələr zamanında kiçik ölçülü əsərlərə həmişə ehtiyac böyük olub. Həyat gerçəkliyini əks etdirmək baxımından şeir öndə idi və bütün ədəbi nəsillər də bu ağırlı, gərgin, eyni zamanda Müstəqilliyin doğulduğu günləri poetik şəkildə təsvir, tərənnüm etmək və xalqa çatdırmaq üçün söz meydanında idi. Lakin ən çox yaşlı və qismən də orta nəsələ mənsub ədəbi nəsillər – yəni 50-60 və 70-80-ci illər ədəbi nəsillərin nümayəndələri poeziyanın bu çevik imkanlarından daha çox bəhrələnmişdir. Çünki onlar həyat hadisələrini daha tez görür, onu dərk edib qiymətləndirməyi daha yaxşı bacarır və nəticə çıxardaraq poetik şəkildə vəsf edə bilirdilər. Bu ədəbi nəslin nümayəndələrindən Xalq şairləri - Qabil, Balaş Azəroğlu, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Xəlil Rza Ulutürk, Mirvarid Dilbazi,

Məmməd Araz, Söhrab Tahir, Nəriman Həsənzadə, Vahid Əziz, Sabir Rüstəmxanlı, həmçinin şairlərdən Nurəngiz Gün, Əbülfət Mədətoğlu, Elçin İsgəndərzadə, Gülxani Pənah və bir çoxlarının bədii nümunələri vətənpərvərlik duyğularının tərənnümü baxımından diqqəti daha çox çəkir.

Dissertasiyada bu böyük ədəbi ordu içərisindən seçilmiş Xalq şairlərindən Qabilin, Sabir Rüstəmxanlının, şairə Nurəngiz Günün, Əbülfət Mədətoğlunun və Elçin İsgəndərzadənin bütün poeziyası, həmçinin Gülxani Pənahın yalnız Qarabağ mövzusunda yazdığı poetik nümunələr götürülmüş, müqayisəli şəkildə təhlilə cəlb edilmişdir. Niyə məhz bu şairlər? Əvvəla, bu şairlər müxtəlif ədəbi nəsilləri təmsil edirlər. Yəni Qabil 40-50-ci illər ədəbi nəsliyəndir. Sabir Rüstəmxanlı 70-ci illər ədəbi nəslinə mənsubdur. Nurəngiz Gün, Əbülfət Mədətoğlu 80-cillər, Elçin İsgəndərzadə isə 90-cı illər ədəbi nəsliyi təmsil edir. Həmçinin, bizə görə, bu şairlərin poeziyası istər vətənpərvərlik duyğularının tərənnümü baxımından, istərsə də bu Vətənin təbiətini, eyni zamanda, cəmiyyətə, həyata, dünyaya, kainata fəlsəfi baxışını əks etdirmək baxımından çox zəngindir, əhatəlidir, fərqlidir, özünəməxsusdur və çox-çox ibrətamizdir, tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir.

İkincisi, ən önəmlisi, bu şairlərin poeziyası ardıcıl olaraq elmi cəhətdən araşdırılmayıb, geniş tədqiq olunmayıb. Demək, bu günümüzün gözü ilə baxsaq bu növ poeziyanı izləmək, araşdırmaq, onu yeni nəslin güzgüsünə çevirmək nöqtəyi-nəzərindən də mövzu **yenidir və aktualdır**.

Kəmiyyətə və keyfiyyətə zəngin olan Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası zaman azlığından hələ o qədər də geniş araşdırılmayıb, işıqlandırılmayıb və Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında öz yerini layiqincə tutmayıb. Bu mənada mövzunun işlənməsi vacibdir, lazımdır və əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, bu beş şairin yalnız poeziyası mövzular üzrə quruluşlandırılaraq araşdırılıb və təhlil edilib. Eyni zamanda, bu şairlərin sovet dönəmindəki poetik yaradıcılığı da mövzular üzrə götürülüb müqayisəli şəkildə təhlilə cəlb edilib. Şeirlər mövzusunə görə belə sıralanıb:

1. Müstəqillik uğrunda mübarizəni əks etdirən şeirlər;

2. Birinci Qarabağ müharibəsini, qaçqın-köçkün həyatını və İkinci Qarabağ müharibəsini – Böyük Zəfəri əks etdirən şeirlər;
3. Bütövlükdə poemalar;
4. Fəlsəfi şeirlər;
5. Müstəqillik illəri şeirində bədi idrakin beynəlmiləl xüsusiyyətləri.
6. Məhəbbət və təbiət şeirləri.

Qeyd edək ki, tədqiqat işi Müstəqilliyimizin müəyyən dövrünü, yəni 1988-2022-ci illəri əhatə edir. Lakin müəlliflərin sovet dönəmi poetik yaradıcılığından da geniş istifadə edilmişdir.

Mövzunun tədqiqi tarixindən. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı bir neçə elmi kitablar artıq işıq üzü görüb. Bu kitablardan həcminə, əhatə dairəsinə, məzmun və formasına görə ən sanballısı iki cildlik “Müstəqillik dövrü Azərbaycan Ədəbiyyatı”¹ kitabıdır. Kitab akademik İsa Həbibbəylinin “Müstəqilliyin şərəfli yolu və müstəqillik ədəbiyyatı” adlı ön sözü ilə açılır. Məqələdə akademik müstəqillik dövrünün tarixini, bu tarixə qədər gələn yolu, ədəbiyyatşünasların qarşısında duran problemləri qabardaraq bir çox məsələlərə aydınlıq gətirir. Həmçinin, müəllif respublika prezidentləri – Heydər Əliyevin və İlham Əliyevin ədəbiyyata, elmə verdiyi dəyərləri, qiymət və məsləhətləri də önə çəkərək diqqətə çatdırır. Kitabda AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşlarının hazırladığı elmi tədqiqatlar geniş yer alıb. Bu tədqiqatlar müstəqillik illərində yaşayıb yaradan yazarların həyat və yaradıcılığından bəhs edir. Burada həm dövrlə bağlı ümumiləşdirilmiş məqalələr, həm də portret oçerklər var. Həmçinin tədqiqatının bir hissəsi olan “Nurəngiz Gün” məqaləsi də burada çap olunub. Eyni zamanda, 70 – 80-ci və 90-cı illər ədəbi nəslin bir çox nümayəndələri haqqında da ətraflı məqalələr yazılmışdır.

Akademik İsa Həbibbəyli “Azərbaycan Ədəbiyyatı: dövrləşmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri”² kitabında Müstəqillik dövründə

---

¹ Müstəqillik dövrü Azərbaycan Ədəbiyyatı. / AMEA N. Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, [2 cildə], – Bakı: Elm və təhsil, – 2016. – 1088 s.

² Həbibbəyli İ.Ə. Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri. / İ. Həbibbəyli. – Bakı: Elm, – 2019. – 452 s.

Azərbaycan Ədəbiyyatı tarixinin yenidən dövrləşməsi zərurətindən bəhs edir, azərbaycançılıq konsepsiyasını göstərir və Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin inkişaf mərhələlərini yenidən işləyib əks etdirir. Akademikin fikrinə görə bu təsnifat: “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin təqdim olunan dövrləşdirilmə modeli ümumdünya ədəbi proseslərinin gedişatı müstəvisində Azərbaycan xalqının çoxəsrlik tarixi ərzində milli ədəbiyyatın keçdiyi təkamül proseslərinin daxili inkişaf qanunauyğunluğundan, təbii məntiqindən doğan elmi təsnifatdır”³. Müəllif öz tədqiqat əsərində Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin on inkişaf mərhələsini göstərir və qeyd edir ki: “Təqdim olunan Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin dövrləşməsi modeli çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatının milli maraqlara və dünyəvi dəyərlərə uyğun səviyyədə, sistemli tədqiq edilib öyrənilməsinə imkan yaradır”⁴

Kollektiv əməyin məhsulu olan “Ədəbiyyatda Heydər Əliyev obrazı: tarixi gerçəklikdən ideala” monoqrafiyası da Müstəqillik dövrünün əhəmiyyətli tədqiqat əsərlərindəndir⁵. Kitabda görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin Azərbaycan Ədəbiyyatının inkişaf etdirilməsində rolu, əməyi, Azərbaycan yazarlarına göstərdiyi qayğı yetərinəcə əks olunub. “Əslində tədqiq olunan monoqrafiya Azərbaycan yazıçı və şairlərinin, ... Heydər Əliyevin xalqımız və müstəqil dövlətimiz qarşısındakı xidmətlərinin ədəbiyyatda bədii əks-sədası istiqamətindəki yaradıcılıq axtarışlarının elmi-nəzəri dərkinə həsr olunmuşdur”⁶

Filologiya elmləri doktoru Himalay Ənvəroğlunun “Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri”⁷. Filologiya elmləri doktoru Elçin Mehraliyevin “Zaman və ədəbiyyat”⁸. “Müharibə və ədəbiyyat”⁹.

---

³ Həbibbəyli İ.Ə. Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri. / İ. Həbibbəyli. – Bakı: Elm, – 2019, – s. 114.

⁴ Yenə orada, s.117.

⁵ Ədəbiyyatda Heydər Əliyev obrazı: tarixi gerçəklikdən ideala. Monoqrafiya. (kollektiv) tərt.ed., elmi red. İ. Həbibbəyli. /- Bakı: Elm və təhsil, – 2018, – 400 s.

⁶ Yenə orada. – s. 5.

⁷ Ənvəroğlu H. Azərbaycan Ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri. / H. Ənvəroğlu. – Bakı: Elm, – 2004, – 168 s.

⁸ Mehraliyev E. Zaman və ədəbiyyat. / E. Mehraliyev.– Bakı: MBM, – 2009. – 296 s.

⁹ Mehraliyev E. Müharibə və ədəbiyyat. / E. Mehraliyev.– Bakı: Azərnəşr, – 2000. – 228 s.

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hicran Nəşibovanın “Müasir Azərbaycan poeziyasında milli azadlıq hərəkatı (1985-1995)”¹⁰. “Azərbaycan lirikasında insan konsepsiyası”¹¹. Filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusiflinin “Poeziyanın yolları və illəri (1960- 2000)”¹². “Poeziya və zaman”¹³. Filologiya elmləri doktoru Rafiq Yusifoğlunun “Azərbaycan poeması: Axtarışlar və prespektivlər”¹⁴. Filologiya elmləri doktoru Əlizadə Əsgərlinin “Xəlil Rza Ulutürkün poetikası”¹⁵. “XX əsr Azərbaycan şeirinin poetikası”¹⁶. Anar Vəziroğlunun “Çağdaş Azərbaycan poeziyasında milli vətənpərvərlik mövqeyi (1980-1990)”¹⁷. AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin hazırladığı “Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı”¹⁸ kimi kitablarda Müstəqillik dövrünün ədəbi-bədii problemləri bu və ya digər dərəcədə öz həllini tapmışdır. Bu kitabda tədqiqat işinin bir hissəsi olan “Sabir Rüstəmxanlının poeziyası Müstəqillik illərində” məqaləsi də yer almışdır¹⁹. Qeyd etmək istəyirəm ki, Əlizadə Əsgərlinin “Xəlil Rza Ulutürkün poetikası” kitabı Xalq şairinin poeziyasını, onun mənbələrini, qaynaqlarını əhatəli şəkildə tədqiq etdiyinə görə xüsusi önəm daşıyır. Eyni zamanda alim öz tədqiqat əsərində Xalq şairinin

---

¹⁰ Nəşibova H. Müasir Azərbaycan poeziyasında milli azadlıq hərəkatı (1985-1995). / H. Nəşibova.– Bakı: – 2001.– 100 s.

¹¹ Nəşibova H. Azərbaycan lirikasında insan konsepsiyası. / H. Nəşibova.– Bakı: Elm, – 2013. – 136 s.

¹² Yusifli V. Poeziyanın yolları və illəri (1960-2000). / V. Yusifli– Bakı: Mütərcim, – 2009. – 404 s.

¹³ Yusifli V. Poeziya və zaman. /V. Yusifli. – Bakı: Mütərcim, – 2012. – 380 s.

¹⁴ Yusifoğlu R. Azərbaycan poeması: axtarışlar və prespektivlər./R. Yusifoğlu. – Bakı: Elm, – 1998. – 300 s.

¹⁵ Əsgərli Ə. Xəlilrza Ulutürkün poetikası. / Ə. Əlizadə.– Bakı: BQU, – 2009. – 422 s.

¹⁶ Əsgərli Ə. XX əsr Azərbaycan şeirinin poetikası. / Ə. Əsgərli. – Bakı: Apostroff, – 2014. – 316 s.

¹⁷ Vəziroğlu A. Çağdaş Azərbaycan poeziyasında milli vətənpərvərlik mövqeyi (1980-1990). / A. Vəziroğlu.– Bakı: Ulu, – 2002. – 168 s.

¹⁸ Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı./ Monoqrafiya. (Kollektiv). elmi red. T.Mustafayev. – Bakı: – Elm və təhsil, – 2021. – 484 s.

¹⁹ Bərdəli B. Sabir Rüstəmxanlı poeziyası müstəqillik illərində./ yenə orada, – s. 176-225.

dünya ədəbiyyatını necə mənimsədiyini, əxz etdiyini, yaradıcılığında əks etdirdiyini hərtərəfli araşdırmış və ortaya sanballı bir əsər qoymuşdur.

Həmçinin, bu dönəmin poeziyası ilə bağlı dissertasiyalar da yazılıb müdafiyə olunmuşdur. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Sevinc Məmmədovanın “Azərbaycan ədəbiyyatında yeni yaradıcılıq meyillərinin təşəkkülü”²⁰. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nərgiz Cabbarlının “Çağdaş Azərbaycan şeirinin inkişaf meyilləri (1993-2005)”²¹, Akimova Elnarə “Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası müasir ədəbi təmaüllər kontekstində”²² və s. kimi tədqiqatları da bu sraya aid etmək olar.

Tədqiq etdiyim əsas predmet olan müəlliflərin – Qabilin, Sabir Rüstəmxanlının, Nurəngiz Günün, Əbülfət Mədətoğlunun və Elçin İsgəndərzadənin yaradıcılığı haqqında da ayrı-ayrı kitablar, elmi məqalə və resenziyalar yazılıb.

Keçən əsrin 50-ci illərində ədəbiyyata gələn **Qabil** haqqında, onun yaradıcılığı, çap olunan kitabları və dərc edilən ayrı – ayrı şeirləri barəsində sovet dönəmində həm tənqidçilər, həm də yazıçı-şairlər müəyyən qədər məqalə, resenziyalar yazıblar. Bu müəlliflərdən Əkbər Ağayev, Süleyman Rüstəm, Qulu Xəlilov, İlyas Əfəndiyev, Anar, Elçin, Bəxtiyar Vahabzadə, Bəkir Nəbiyev, Tofiq Hacıyev, İsmayıl Şıxlı, Balas Azəroğlu, Nəriman Həsənzadə, Əlağa Kürçaylı və b. Lakin istər sovet dönəmində, istərsə də müstəqillik illərində şairin yaradıcılığı ardıcılıqla, sistemli şəkildə tədqiq olunmayıb. Müstəqillik illərində şairin həyat və yaradıcılığını əks etdirən əsərlər, elmi məqalələr yazılıb. Onun haqqında ilk əsər akademik Bəkir Nəbiyevə məxsusdur. ”Mən onu belə tanıyıram” adlı ədəbi portretində²³ akademik şairin həm yaradıcılığından - onun məşhur poema və şeirlərindən bəhs edir, həm

---

²⁰ Məmmədova S. Azərbaycan ədəbiyyatında yeni yaradıcılıq meyillərinin təşəkkülü: / filologiya üzrə fəlsəfə doktor dis. – Bakı: – 2009. – 240 s.

²¹ Cabbarlı -Abdullayeva N. Çağdaş Azərbaycan şeirinin inkişaf meyilləri” (1993-2005): / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı: – 2015. – 254 s.

²² Akimova E. Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası müasir ədəbi təmaüllər kontekstində: /filologiya elmləri doktoru dis. / – Bakı: – 2017. 256 s.

²³ Nəbiyev B. Mən onu belə tanıyıram. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002. – s. 339-357.

də özü ilə bağlı şəxsi münasibətlərindən söz açır.

M. Füzuli adına Əlyazmaları institutunun əməkdaşı Sona Xəyal Qabilin yaradıcılığı haqqında kitab yazıb. Əsər “Qabil” adı ilə 2006 - cı ildə çap olunub və Xalq şairinin 80 - illik yubleyinə həsr edilib²⁴. Kitaba ön sözü şair Fikrət Sadıq yazıb.

Bahar Bərdəlinin “Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası” kitabının birinci bölümü Qabilin yaradıcılığına həsr olunub və “Qabil poeziyası müstəqillik illərində” adlanır. O tədqiqat işinin də bir hissəsidir²⁵. Burada diqqət onun müstəqillik uğrunda gedən mübarizəyə həsr etdiyi şeirlərinə, həmçinin, Qarabağ müharibəsindən bəhs edən əsərlərinə yönəlib. Şairin məşhur “Mərsiyyə”sini, “Bayrağımız”, “Müstəqillik”, “Türkün qəbri”, “Təndir”, “Otuz yeddidə”, “Özgədən çək gözünü”, “Şahi-şahidan” kimi müstəqilliyimizlə bağlı əsərləri, “Mən göz yaşlarına dözə bilmirəm,” ”Şəhid anası”, “Gün o gün olmayacaq”, “Yanıq Kərəmi”, “Azərbaycan əsgəri” kimi Qarabağ müharibəsinə həsr olunmuş əsərləri təhlilə cəlb edilib. Eyni zamanda, şairin fəlsəfi və təbiət şeirlərinə də nəzər salınıb.

Xalq şairi Cabir Novruz Qabilin “Səhv düşəndə yerimiz” şeiri haqqında “Səhv düşməsin yerimiz” adlı məqalə yazıb və göstərib ki: “... O, 69-cu ildə - tamam ayrı bir dövrdə yazılsa belə elə bil ki, səksəninci illərin sonu – doxsanıncı illərin əvvəllərində məmləkətimizdə bir-birinin ardınca cövlan edən hadisələr milli fəlakətimizdən qabaqcadan xəbər verən həyəcan təbili, hay-haray idi. Səhv düşəndə yerimiz... Bu oldu bizim başımıza gələn fəlakətlərin mənbəyi, əsas səbəbi”. Daha sonra müəllif yazır ki: “İqtidarım, ixtiyarım olsa idi, bu şeiri bənd-bənd, misra-misra iri həriflərlə çap etdirib, yerində olmayan böyüklü - kiçikli bütün vəzifə sahiblərinin başı üzərindən bir xəbərdarlıq kimi asardım”²⁶.

Əlağa Kürçaylı “İnsan qüdrətinin tərənnümü”²⁷ adlı

---

²⁴ Xəyal S. Qabil. / S. Xəyal. – Bakı: Yurd. – 2006. – 200 s.

²⁵ Bərdəli B. Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası. / B. Bərdəli. – Bakı: Elm və təhsil, – 2014, – s. 11-72.

²⁶ Novruz C. Səhv düşməsin yerimiz. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002 – s. 419-421.

²⁷ Kürçaylı Ə. İnsan qüdrətinin tərənnümü. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002. – s.483-489.

məqaləsində Qabilin “Nəsimi”si haqqında yazıb.

Elçin Əfəndiyev “Əfsanə davam edir”²⁸ məqaləsində Qabilin “Nəsimi”sini təhlil edib. Həmçinin, “3-cü “Axmısan hissimdə, duyğumda şeirim” məqaləsində Elçin Qabilin şəxsiyyəti və yaradıcılığından geniş söhbət açıb²⁹.

Nəriman Həsənzadə “Hünərin tərənnümü”³⁰ məqaləsində “Nəsimi”dən bəhs edib.

Qabilin məşhur şeirlərindən biri də “Yaxşı adamların həsrətindəyik” adlanır. Eyni adla çap olunan kitabı haqqında Nüsrət Kəsəmənli də eyni adlı bir resenziya yazıb. Kitabda dərc edilən şeirlərdən danışan müəllif bütün fikir-düşüncələrini yaxşı adamların ətrafında cəmləyir: “Qabil müəllim, elə biz hamımız yaxşı adamların həsrətindəyik. İnsanlıq haqqında “Qırmızı kitab” tərtib olunsaydı indi yaxşı adamları adbaad o kitaba daxil etmək olardı.”- deyir müəllif³¹.

Bahar Bərdəli “Yaxşı insanların həsrətindəyik” adlı məqaləsində şairin bir çox şeirlərindən bəhs edərək öz düşüncələrini oxucularla bölüşüb³².

İsa İsmayılzadə “Yollar, sizə minnətdaram” adlı məqaləsində həm şairin əsərləri haqqında, həm də onunla olan yol yoldaşlığı, dostluğu barəsində maraqlı bir məqalə yazıb. Burada müəllif otuz beş illik tanıdığı Qabildən, onunla respulikanın bütün ərazisini necə qarış - qarış gəzdiyindən, şairin qeyri adı, insani keyfiyyətlərindən, yumorlu danışığından, yeni nəslə, istedadlı ədəbi gəncliyə necə kömək etdiyindən, dəstək olduğundan bəhs edir³³.

Nurəngiz Günün yaradıcılığı haqqında da müəyyən qədər

---

²⁸ Əfəndiyev E. Əfsanə davam edir. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım.– Bakı: Şirvanəşr, – 2002. – s. 474-478.

²⁹ Əfəndiyev E. 3-cü. Axmısan hissimdə, duyğumda şeirim, // Ədəbiyyat qəzeti, – 2021, 11 dekabr. - s. 7.

³⁰ Həsənzadə N. Hünərin tərənnümü. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002. – s. 469-473.

³¹ Kəsəmənli N. Yaxşı adamların həsrətindəyik. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002. – s. 410-412.

³² Bərdəli B. Yaxşı insanların həsrətindəyik. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002. – s. 402-409.

³³ İsmayılzadə İ. Yollar sənə minnətdaram. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002, – s. 376- 401.

məqalə, resenziya yazılıb.

Akademik İsa Həbibbəylinin “Ədəbi şəxsiyyət və zaman”³⁴ “Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri”³⁵ adlı kitablarında Nurəngiz Günün poeziyası, xüsusilə “Xocalı simfoniyası” əsəri haqqında qiymətli fikirləri var.

Nurəngiz Günün “Yol gedirəm” şeirlər kitabına Sabir Rüstəmxanlının ön söz yerinə yazdığı “Ürəyimdən keçən yol” məqaləsində şairənin bir çox şeirləri haqqında, xüsusilə “Yol gedirəm” şeiri ilə bağlı ürək sözləri yer alıb³⁶.

Şair Elçin İsgəndərzadə “Cənnətin bütün sevgiləri sənin olsun” məqaləsində Nurəngiz Günün Türk dünyasında necə tanınmasından, Türkiyədə aldığı ödüllərdən bəhs edir³⁷.

Elçin İsgəndərzadənin Nurəngiz Gün haqqında yazdığı daha bir əsəri “Günəşin elçisi” adlanır. Müəllif bu əsərini “Esse-monoqrafiya” adlandırır. O qeyd edir ki: “Nurəngiz xanım çağdaş ədəbiyyatımızın elə nümayəndələrindəndir ki, şeirləri öz poetikliyi və intonasiyası ilə seçilməkdədir. Oxuyanda bilirsən ki, bu şeir Nurəngiz xanımındır, yəni dəsti-xəttini qoruyub saxlamış, şeirə öz nəfəsini gətirmiş bir şairdir”³⁸.

Akademik Teymur Kərimli “Nurəngiz Günün poeziyası” məqaləsində şairin şeirlərini təhlil edir³⁹.

Filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusifli “Nurəngiz Günün ağ çiçəkləri” məqaləsində şairənin diktorluğundan, necə şeir deməsindən söz açır. Daha sonra onun şeirlərini bir-bir incələyir: “Müasir Azərbaycan poeziyasının mənzərəsində onun özünəməxsus Səsi, Yeri, Məkanı, Zamanı var. Səsi şeirlərində, Şeirləri səsində olan Nurəngiz xanım poeziyamızın AĞ ÇİÇƏYİdir.”⁴⁰

---

³⁴ Həbibbəyli İ. Ədəbi şəxsiyyət və zamam. / İ. Həbibbəyli. – Bakı: Elm və təhsil, – II c.- 2017. – 1068 s.

³⁵ Həbibbəyli İ. Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri. / İ. Həbibbəyli. – Bakı: Elm, – 2019. – 452 s.

³⁶ Rüstəmxanlı S. Ürəyimdən keçən yol. // Nurəngiz Gün. Yol gedirəm.– Bakı: Adiloğlu, – 2004. – s. 3-6.

³⁷ İsgəndərzadə E. Cənnətin bütün sevgiləri sənin olsun. // -Bakı: Bayatı, -2015, yanvar, – s. 1.

³⁸ İsgəndərzadə E. Günəşin elçisi. / E. İsgəndərzadə. – Bakı: Vektor, – 2018. – 208 s.

³⁹ Kərimli T. Nurəngiz Günün poeziyası. // – 525-ci qəzet. – 2005, 17 sentyabr. – s. 3.

⁴⁰ Yusifli V. Nurangiz Günün ağ çiçəkləri. // – Bakı: Bayatı, – 2015, yanvar. – s. 7.

Vaqif Yusiflinin daha bir yazısı “Xocalı simfoniyası” adlanır⁴¹. Bu məqalədə müəllif N. Günün məşhur “Xocalı simfoniyası” poemasının müharibəni necə əks etdirməsindən bəhs edir.

Türk yazarı İrfan Ünver Nasrattinoğlu “Azərbaycanda bir sənət Günəşi: Nurəngiz Gün” adlı məqaləsində şairə haqqında yazır: “Nurangiz Gün sadəcə gözəl şeirlər yazmır, şeirlərini duyaraq fəvqaladə gözəl və etgiləyici bir biçimdə oxuyur”⁴².

Daha bir türk yazarı Zəfer Özcan “Türkiyə sevgisini Sovetlər də yıxa bilmədi” adlı məqaləsini Nurəngiz Günə həsr edib⁴³.

Türkiyədə yaşayıb, işləyən həmyerlimiz dok. professor Tamella Abbasbəyli Nurəngiz Gün haqqında “Ürəyimi Türkiyəyə ərməğan götürün” məqaləsini yazıb və “24 saat” qəzetində çap etdirib⁴⁴.

Böyük Türk oğlu Cavad Heyyət də “Azərbaycanda elm və ədəbiyyat səmasında parlaq ulduz: Nurəngiz Gün” məqaləsiylə “Varlıq” jurnalında çıxış edib⁴⁵.

Səlim Babullaoglu “Şəklin və yolun şeri” məqaləsində şairənin şeirlərini başqa bir üslubda, özünəməxsus şəkildə təhlil edir⁴⁶.

Filologiya elmləri doktoru, professor Jalə Əliyevanın Nurəngiz Günün ölümünə məktub - elegiyası, daha dəqiq desək, bir essesi var: “Sən mənim bitməyən düşüncəm...” adlanır. Essədə Nurəngiz Gün təkcə bir şairə kimi deyil, həm də bir ana kimi, eyni zamanda onun anası kimi xarakterizə olunur⁴⁷.

2016-cı ildə çap olunan “Müstəqillik dövrü Azərbaycan Ədəbiyyatı” kitabında mənim də bu tədqiqat işimin bir hissəsi olan

---

⁴¹ Yusifli V. Xocalı simfoniyası. // Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. – Bakı: Elm və təhsil, – c.I. – 2016. – s. 182-185.

⁴² Nasraddinoğlu İ Ü. Azərbaycanca bir sənət günəşi-Nurəngiz Gün. // – İstanbul: Size dərgisi. – 1987, Ocaq. – s. 11-14.

⁴³ Zəfer Özcan. Türkiyə sevgisini sovetlər də yıxa bilmədi. // – İstanbul: Aksion dərgisi, – 2009, aprel. – s. 18-23.

⁴⁴ Abbasbəyli Tamella. Ürəyimi Türkiyəyə ərməğan götürün. // – Ankara –Çağrı dərgisi, – 2016, may. – s. 9-14.

⁴⁵ Heyyət C. Azərbaycanca elm və ədəbiyyat səmasında parlaq ulduz: Nurəngiz Gün. // - Tehran:Varlıq, 2006, mart. – s.133-143 (fars əlifbasında).

⁴⁶ Babullaoglu Səlim. Şəklin və yolun şeri. // Borçalı.– 2015, 28 yanvar.– s. 3.

⁴⁷ Əliyeva J. Sən mənim bitməyən düşüncəm. // – 525-ci qəzet, – 2015, 19 mart. – s. 7.

“Nurəngiz Gün” məqaləsi yer alıb⁴⁸.

Nurəngiz Günün 2019-cu ildə Seçilmiş Əsərlərinin I cildi çapdan çıxıb. Kitaba Filologiya elmləri doktoru Esmira Şükürova ön söz yazıb. O da giriş məqaləsində şairin həyatı, yaradıcılığı, fəaliyyəti haqqında öz fikirlərini oxucularla bölüşüb⁴⁹.

Xalq yazıçısı Elmira Axundova Nurəngiz Günün 80 illik yubileyində “Nurəngiz Günün ağ qanadları” adlı oçerk yazıb. Yazar bu oçerkində şairin həyatına, yaradıcılığına ümumi nəzər salır, onun fəaliyyətinə isə xüsusi önəm verir⁵⁰.

Demək, Nurəngiz Günün də həyat və yaradıcılığının müəyyən hissələri ayrı-ayrılıqda bu və ya digər dərəcədə yazılıb, işıqlandırılıb, lakin sistemli şəkildə, elmi yöndə araşdırılmayıb.

Sabir Rüstəmxanlının fəaliyyəti və yaradıcılığı haqqında hələ gənc ikən Xalq yazıçılarından Süleyman Rəhimli, İsmayıl Şıxlı, Xalq şairi Söhrab Tahir, filologiya elmləri doktorlarından Əkrəm Cəfər, Elməddin Əlibəyzadə nikbin, qürurverici məktub-məqalələr yazıblar⁵¹.

Şair haqqında iri həcmli əsərlər müstəqillik illərində qələmə alınıb. Akademik İsa Həbibbəyli “Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı: millilik, vətəndaşlıq və müasirlik” əsərində şairin ömür və sənət yolundan danışır. Müəllif şairin yarım əsrlik ömür yoluna nəzər salmaqla onun ayrı-ayrı əsərləri, kitabları barədə elmi fikirlərini və Sabirin siyasi fəaliyyətini öz oxucuları ilə bölüşür. Şairin həm poeziyası, həm də nəsr kitablarından bəhs edir⁵².

Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürkün “Sabir Rüstəmxanlı haqqında” kitabında onun yaradıcılığı, həyatı, fəaliyyəti ilə bağlı müxtəlif vaxtlarda qələmə aldığı məqalələri, məktubları və ona həsr etdiyi şeirləri toplanıb. Kitabı Xəlil Rzanın ölümündən sonra Firəngiz Ulutürk

---

⁴⁸ Bərdəli B. Nurəngiz Gün. // Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. – Bakı: Elm və təhsil, – c. I.- 2016, – s. 600-622.

⁴⁹ Şükürova E. Ön söz.// Nurəngiz Gün. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Renessans-A, – 2019. c. I, – s. 3-10.

⁵⁰ Axundova E. Nurəngiz Günün Ağ qanadları. // Kaspi – 2018, 16 oktyabr, – s. 6.

⁵¹ Sabir Rüstəmxanlı. // – Bakı: Yazıçı, – 2012. №4. – 32 s.

⁵² Həbibbəyli İ. Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı: millilik, vətəndaşlıq və müasirlik. // Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı. – Bakı: Elm və təhsil, – 2021. – s. 3-39.

tərtib edərək çap etdirib ⁵³.

Dilçi-tədqiqatçı Qənirə Bəyzadə iki kitabdan ibarət olan “Sabir Rüstəmxanlı yaradıcılığının linqvopetik tədqiqatı”nda şairin yaradıcılığına ardıcılıqla nəzər salır⁵⁴.

Filologiya elmləri doktoru Cavanşir Yusifli “Sabir Rüstəmxanlı: yaddaşın poetikası” kitabında S. Rüstəmxanlının həm portretini çəkib, həm də onun ən çox Vətənlə bağlı əsərlərini təhlilə cəlb edib⁵⁵

Fəlsəfə elmləri doktoru Rahid Ulusel “Sabir Rüstəmxanlı: Sözlün dağ paytaxtı” kitabında şairin həyat və yaradıcılığından bəhs edir⁵⁶.

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Sabir Bəşirov “Sabir Rüstəmxanlı: Sərhədsiz ruhumuzun yolçusu” kitabında da Sabir Rüstəmxanlının həyat və yaradıcılığını izləyərək bir çox əsərlərini təhlil etməyə çalışıb. Müəllif S. Rüstəmxanlının ən çox siyasi fəaliyyətinə və Vətənlə bağlı əsərlərinə önəm verib⁵⁷.

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Müstəqillik dövrü Azərbaycan Ədəbiyyatı şöbəsində “Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı” adlı kitab hazırlanıb⁵⁸. Kollektiv əməyin məhsulu olan bu kitabda şairin həyatı, yaradıcılığı, ictimai-siyasi fəaliyyəti elmi yöndə araşdırılıb. Kitabda “Sabir Rüstəmxanlının poeziyası müstəqillik illərində” adlı bu tədqiqatın bir hissəsi də çap olunub⁵⁹.

Əbülfət Mədətoğlu haqqında da dövrü mətbuatda bir çox elmi, publisistik məqalələr çap olunub. Filologiya elmləri doktorlarından Elçin Əfəndiyev, Vaqif Yusifli, Rüstəm Kamal, həmçinin yazıçı

---

⁵³ Ulutürk X. Sabir Rüstəmxanlı haqqında. / X. Ulutürk.– Bakı: Mürtəcim, – 1998, – 112 s.

⁵⁴ Bəyzadə Q. Sabir Rüstəmxanlı yaradıcılığının linqvopetik tədqiqatı:[2 hissədə]. / Q. Bəyzadə.- Bakı: Elm, – I hissə – 2021. – 488 s.

⁵⁵ Yusifli C. Sabir Rüstəmxanlı: yaddaşın poetikası. / C. Yusifli. – Bakı: Qanun, – 2006. – 72 s.

⁵⁶ Ulusel R. Sabir Rüstəmxanlı: sözlün dağ paytaxtı. / R. Ulusel. – Bakı: Qanun, – 2017, – 80 s.

⁵⁷ Bəşirov S. Sabir Rüstəmxanlı: Sərhədsiz ruhumuzun yolçusu. / S. Bəşirov.– Bakı: Qanun, – 2006. – 228 s.

⁵⁸ Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı. Monoqrafiya. (Kollektiv). / Elmi red. T. Mustafayev. – Bakı: Elm və təhsil, – 2021. – 448 s.

⁵⁹ Bərdəli B. Sabir Rüstəmxanlının poeziyası Müstəqillik illərində. // yenə orada – s. 176-225.

Qərib Mehdi, Akif Əli və b. şairin yaradıcılığı, xüsusilə poeziyası haqqında fikir və düşüncələrini oxucuları ilə bölüşüblər.

Elçin İsgəndərzadə və onun poetik yaradıcılığı haqqında bir neçə kitab artıq işıq üzü görüb. Dilçi alim Buludxan Xəlilov “Bəyaz doğulan şeirlər” kitabında⁶⁰ şairin şeir və poemaları haqqında maraqlı bir tədqiqat əsəri ortaya qoyub. Kitab E, İsgəndərzadənin 50-illik yubleyinə həsr olunub.

Tanınmış yazıçı Qərib Mehdi “Elçin-el üçün” kitabında⁶¹ Elçindən və onun yaradıcılığından bəhs edir. Bu kitab da şairin 50-illik yubleyinə həsr olunub.

Filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusifli “Bu Elçin İsgəndərzadədir” kitabında⁶² şairin çap olunmuş kitabları haqqında öz fikir və düşüncələrini oxucularla bölüşür.

Gənzəli Rasim “Qızıl türklərdən biri” adlı tədqiqat əsərini⁶³ Elçin İsgəndərzadəyə həsr edib.

Türkiyədə yaşayan Oktay Hacımusalı “Turan savaşçısı” kitabında⁶⁴ Elçinin şeir və poemaları haqqında öz düşüncələrini Türkiyə oxucuları ilə bölüşür.

Şair Murad Köhnəqala “Ağ poeziyanın işığı” kitabında⁶⁵ şairin bir türkçü olduğunu və onun tarixi mövzulara həsr etdiyi şeirlərini təhlil etməyə çalışıb.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan ədəbiyyatında qədim tarixi ənənələri olan, öz novatorluğu ilə həmişə seçilib, fərqlənən poeziyamızın Müstəqillik illərindəki inkişafını izləmək, onu araşdırmaq, ümumiləşdirərək təhlil, tədqiq etməkdir. Müstəqillik illərinin poeziyası mövzu baxımından özündən əvvəlki poeziyadan köklü surətdə fərqlənir. Bu da təsadüfi deyil. Cəmiyyətdə ictimai-siyasi quruluşun dəyişməsi, sosial problemlərin qabarması, Müstəqillik uğrunda mübarizənin başlanması, gedişi, 20 yanvar qırğını, Qarabağın işğalı və s. kimi hadisələr şeirin

---

⁶⁰ Xəlilov B. Bəyaz doğulan şeirlər. / B. Xəlilov. – Bakı: Vektor, – 2014. – 100 s.

⁶¹ Mehdi Q. Elçin-el üçün. / Q. Mehdi. – Bakı: Vektor, – 2014. – 138 s.

⁶² Yusifli V. Bu, Elçin İsgəndərzadədir. / V. Yusifli. – Bakı: Vektor, – 2015. – 230 s.

⁶³ Gənzəli R. Qızıl türklərdən biri. / R. Gənzəli. – Bakı: Vektor, – 2015. – 245 s.

⁶⁴ Hacımusalı O. Turan savaşçısı. / O. Hacımusalı. – Bakı: Vektor, – 2018. – 168 s.

⁶⁵ Köhnəqala M. Ağ poeziyanın işığı. / M. Köhnəqala. – Bakı: Vektor, – 2019. – 192 s.

mövzusunu, axarını, yönünü, istiqamətini dəyişdi. Vətəni tərənnüm edən, vətənpərvərliyi əks etdirən, düşmənin iç üzünü, əsl niyyətini, onun mahiyyətini açıb xalqına göstərən poetik nümunələr yetərinə yarandı. Həmin nümunələri təhlil edərək ədəbiyyatşünaslığa gətirmək üçün bu dissertasiya qarşısına qoyduğu bir sıra elmi vəzifələri də müəyyən etdi:

- 1988- ci il meydan hərəkətindən başlayaraq önə çıxan, xalqın istək, arzu, tələblərini əks etdirən şeir mətnlərinin və müəlliflərin ümumi mənzərəsini yaratmaq;

- Müstəqillik uğrunda mübarizə və onu qazandıqdan sonra yaranan şeir mətnlərini araşdıraraq təhlil etmək və onun əvvəlki illərin poeziyası ilə müqayisəsini vermək;

- Müstəqillik illəri poeziyasının mövzu dairəsini, ideya istiqamətlərini və baş mövzusunu göstərmək;

- Müstəqillik illəri şeirində həyat gerçəkliyinin necə əks olunduğunu araşdırmaq;

- Poemaların mövzu dairəsi və işlənmə istiqamətlərini əks etdirmək;

- Müstəqillik illərində qələmə alınmış poemaların Sovet dönəmində yazılmış poemalarla oxşar və fərqli cəhətlərini açmaq;

- Müharibə mövzusunda olan poemalarda insan faktorunun necə əks olunduğunu önə çıxartmaq;

- Fəlsəfi yüklü şeirləri təhlil etmək; poeziyada həyatın fəlsəfi anlamını, onun çalarlarının necə işlənməsini, başqa sözlə, şeirlərdəki fəlsəfi yükü izləmək, aşkara çıxartmaq;

- Məhəbbət – mənəvi azadlığın aspektlərini araşdırmaq;

- Təbiət şeirlərində Vətənin bütöv obrazının necə yaranmasını, Vətən təbiətinin necə təsvir, tərənnüm edildiyini tədqiq etmək;

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Tədqiqatın əsas predmeti Müstəqillik uğrunda gedən mübarizə illərində və Müstəqillik, Azadlıq qazandıqdan sonra yaranmış şeir, poema mətnləridir. Yəni Qabilin, Sabir Rüstəmxanlının, Nurəngiz Günün, Əbülfət Mədətoğlunun, Elçin İsgəndərzadənin şeir və poemalarından, Gülxani Pənahın isə yalnız Qarabağ mövzusunda yazdığı şeir mətnlərindən istifadə edilmişdir. Bu mətnlərdə mövzuların necə əks olunması izlənməmiş, araşdırılmışdır. Həmçinin, 90-cı illərdə və sonrakı dövrlərdə

ədəbiyyatın qarşısına qoyulmuş problemlərin necə işlənməsi, yazılması da tədqiqatın obyektinə kimi təhlilə cəlb edilir.

Tədqiqat zamanı mövzu ilə bağlı elmi araşdırmalardan, elmi mənbələrdən: monoqrafiya, məqalə, resenziya, müsahibə və digər bədii mətnlərdən, yəni təhlil üçün seçdiyimiz mətnlərə həsr olunmuş şeirlərdən də istifadə olunmuşdur.

Müdafiyyəyə çıxarılan əsas müddəalar

- Müstəqillik dövrü şeirinin ədəbiyyatımızda yeri, mövqeyi və əhəmiyyəti;

- Müstəqillik dövrü şeirinin spesivik xüsusiyyətləri;

- Sosial-siyasi hadisələrin müstəqillik dövrü şeirində əks etdirilməsi;

Qarabağ mövzusunda yazılmış poetik nümunələrin vətənpərvərlik duyğularının yüksək olması baxımından əhəmiyyəti;

- Sovet dönəmi şeiri ilə Müstəqillik dövrü şeirinin oxşar və fərqli cəhətləri;

- Fəlsəfi şeirlərin mahiyyəti;

- Lirik şeirlərdə mənəvi azadlığın tərənnümü;

- Təbiət şeirlərində Vətən obrazının önə çıxarılması gerçəkliyi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Müstəqillik dövrü Azərbaycan şeirində gerçəkliyin əks etdirilməsi ilk dəfədir tədqiq olunur. Dissertasiyada müxtəlif ədəbi nəsillərə mənsub olan şairlərin poeziyasının bir arada müqayisəli təhlili də ilk dəfədir aparılır. Yəni 40-50- ci illərin ədəbi nəsindən Qabil, 70-ci illər ədəbi nəsindən Sabir Rüstəmxanlı, 80-ci illərdən Nurəngiz Gün, Əbülfət Mədətoğlu, 90-cılardan Elçin İsgəndərzadə yaradıcılığı bir arada götürülüb və müqayisəli təhlilə cəlb edilib.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyini belə xarakterizə etmək olar:

- Dövrün özünün yeniliyi və bu yeni dövrün yeni poetik tutumlu əsərlərinin ədəbiyyatşünaslığa gətirilməsi;

- Sabir Rüstəmxanlının bu dövərdə yazdığı “Orxanla görüş”, “Ateş böcəyi” və “Qarabağa dönüş” poemalarının ilk dəfə olaraq elmi şəkildə işıqlandırılması; Həmçinin şairin sovet dönəmində yazdığı poemalara bu günün gözü ilə yenidən baxılması və ardıcılıqla izlənməsi, təhlili, müqayisəsi.

- Nurəngiz Günün yeddi poemasının ilk dəfə elmi-sistemli

şəkildə təhlili və onların bir-biri ilə mövzu baxımından, dövr baxımından müqayisəsi;

- Qabilin şeir - poemalarının mövzular və dövrlər üzrə ardıcılıqla araşdırılması, təhlili və elmə gətirilməsi;

- 90-cı illər ədəbi nəslinə mənsub olan Elçin İsgəndərzadənin Müstəqillik illərində qələmə aldığı iyirmi iki poemasını ümumiləşdirib təhlilə cəlb etmək, həmçinin vətənpərvər, insanpərvər, yurdsevər şeirlərini də tədqiq etmək;

- Tədqiq etdiyimiz mətnlərdə insan konsepsiyası;

- Həyat gerçəkliyini əks etdirmək baxımından bu müəlliflərin poeziyasının müqayisəli təhlili və həlli;

- Bu müəlliflərin poeziyasında dost, qardaş və bizə yaxın ölkələrin tarixi və xalqlarının təsvir, tərənnümünün də təhlili baxımdan yeniliyi və araşdırılması.

- Məhəbbət və təbiət şeirlərindəki özəllikləri aşkara çıxartmaq.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiya işində mövzu ilə bağlı ədəbi, bədii, tarixi materialların araşdırılması və təhlili zamanı tarixi-müqayisəli, analitik – tipoloji, ideya-bədii təhlil üsulu əsas götürülmüş, tarixilik və müasirlik, zaman və məkan prinsiplərinə əməl edilmişdir. Eyni zamanda, dissertasiyada mövzuya uyğun olaraq mövcud filoloji fikrin nəzəri-elmi nailiyyət və prinsiplərinə, bu sahədə ədəbiyyatşünaslığın əldə etdiyi zəngin təcrübəyə istinad olunmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işi nəzəri baxımdan Müstəqillik dövrü poeziyasını öyrənmək üçün zəngin məxəz kimi dəyərləndirilə bilər. Bu mövzuda yazılacaq gələcək tədqiqatlarda ilk elmi mənbə kimi müraciət oluna bilər. Azərbaycan ədəbiyyatı fənninin tədris proqramları, metodik vəsaitlərin hazırlanması zamanı istifadə edilə bilər.

Praktik baxımdan ali, orta ixtisas məktəblərində müasir poeziyanın tədrisi zamanı əlavə vəsait kimi, həmçinin mövzunun dərinləşdirilməsi cəhətdən də istifadəsi mümkündür. Magistrlər, dissertantlar, doktorantlar da istifadə edə bilər.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Tədqiqat işinin ayrı-ayrı

fəsiləri və sonra bütövlükdə bu şöbədə müzakirə olunmuşdur.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın əsas nəticələri, müddəaları müəllifin iki monoqrafiyasında, məqalə şəklində beynəlxalq ölkələrin nüfuzlu elmi jurnallarında, o cümlədən, beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləşmə sistemlərinə (bazalarına) daxil olan dövrü elmi nəşrlərdə, eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi elmi dərgilərdə, jurnal - məcmuələrdə dərc edilmiş, ölkə daxilində və xaricdə keçirilən beynəlxalq elmi konfranslardakı məruzə və çıxışlarda öz əksini tapmışdır.

İşin strukturu və həcmi. Dissertasiya giriş, dörd fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyatdan ibarətdir. Dissertasiyanın hər bir fəsli müvafiq paraqraflara bölünmüşdür. Giriş - 31119 işarə, I Fəsil - 103562 işarə, II Fəsil -100376 işarə, III Fəsil -83548 işarə, IV Fəsil – 81412 işarə, Nəticə - 11007 işarədən ibarətdir. Dissertasiya işinin ümumi həcmi – 411024 işarədən ibarətdir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, işin tədqiqi tarixindən, işlənmə dərəcəsindən, obyekt və predmetindən bəhs edilmiş, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları müəyyən edilmiş, müdafiyyəyə çıxarılan əsas müddəalar, dissertasiya işinin elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqatın aprobasiyası, tətbiqi, quruluşu və həcmi göstərilmişdir.

Dissertasiya işinin I Fəsli **“Müstəqillik uğrunda mübarizənin poetik təəcəssümü”** adlanır. Bu fəsil üç paraqraftan ibarətdir.

“Milli azadlıq hərəkatı və şeirimiz” adlı birinci paraqraf 1988-ci ilin sonlarından başlanan Milli azadlıq hərəkatı və bu hərəkat zamanı yazılmış vətənpərvər ruhlu şeirlərin təhlilinə həsr olunub. Böyük SSRİ imperiyasının tərkibində olan Azərbaycan Respublikasında 1988-ci ildən başlanan Müstəqillik uğrunda mübarizə genişlənməmişdi. Artıq imperiyanın özünün də süqutuna, çökməsinə az qalırdı. Odur ki, ölkə daxilində Meydan hərəkatına daha çox önəm verilirdi. Bu növ hərəkatda iştirak edənlər SSRİ-nin dağılması fonunda yeni, Müstəqil Respublika qurmaq məsələlərini

müzakirə edirdilər. Bu ictimai-siyasi hərəkətdə bütün ədəbi nəsillərdən olan yazarlar da fəal iştirak edirdi. Hadisələrin çox sürətlə və ardınca baş verməsi, SSRİ-nin də sürətlə dağılması, ayrı-ayrı müstəqil dövlətlərin yaranması, bunların fonunda münaqişə ocaqlarının yaranması, sərhəd məsələləri və s. təbii ki, böyük əsərlərin yaranması üçün zəmin yaratmırdı, çünki bu dövrü əks etdirəcək əsərlərin tez, vaxtında yazılıb xalqa çatdırılması üçün zaman özü yetmirdi. Odur ki, bu zaman kəsiyində, yəni 1988-ci il – 1995-ci illər arası və sonrakı bir neçə ildə ədəbiyyatda aparıcı qüvvə şeir və bədii publisistikanın üzərinə düşürdü.

Çox zəngin və tarixi ənənələrə malik olan, həyat həqiqətlərini, gerçəkliyi özündə əks etdirən Azərbaycan şeiri bu dövəmdə həm ideya, məzmun cəhətdən, həm vətənpərvərlik, insanpərvərlik, yurdsevərlik baxımından öz bədii siqlətini qoruyub saxlamaqla mükəmməl bir janr kimi xeyli püxtələşmişdi. Onun qarşısında duran əsas məqsədlərdən biri - yəni həyat gerçəkliyinin əksi problemi layiqincə həll edilməkdə idi. Demək, bu dövəmdə müstəqil ölkənin müstəqil insanı, onun mübarizəsi, bəşəri duyğuları, vətənpərvərliyi, yurdsevərliyi və s. müasir şeirin əsas ana xəttini təşkil edirdi. Təsadüfi deyil ki, akademik Bəkir Nəbiyev poeziyadan bəhs edərkən özünün “Poeziya və zaman” əsərində yazırdı ki: “Azərbaycan şeiri yaxşı gündə də, yaman gündə də həmişə xalqın könül sirdaşı olmuş, onun fikir və duyğularının, arzu və istəklərinin tərcümanı kimi tanınmışdır”⁶⁶.

Müstəqillik uğrunda mübarizə illərində bütün həyat gerçəkliklərini - yəni, xalqın həyatını, onun ağrı-acılarını, verdiyi qurbanlarını, eyni zamanda, qəhrəmanlıq duyğularını zamanın diktə etdiyi xüsusi mövzuları işləmək, əks etdirmək nöqteyi - nəzərindən Azərbaycan şeiri böyük, danılmaz xidmət göstərmişdir. Bu şeirləri yaradan şairlər də kifayət qədər formalaşmış və bir “orduya” çevrilmişdilər. Bütün ədəbi nəsillərdən olan yazarlar sözün həm həqiqi, həm də məcazi mənasında basılmaz, əyilməz, əzilməz, sınımaz bir ordu idi! Onlar bir yerdə, bir arada qələm çalırdılar. Xalq

---

⁶⁶ Nəbiyev B. Poeziya və zaman: [V cilddə] / B.Nəbiyev.– Bakı: Çinar-çap, – II c. – 2009. – s. 33.

şairlərindən Bəxtiyar Vahabzadə, Qabil, Xəlil Rza, Məmməd Araz, Nəriman Həsənzadə, Mirvarid Dilbazi, Fikrət Qoca, Zəlimxan Yaquub, Nəbi Xəzri, Sabir Rüstəmxanlı, Balas Azəroğlu, Söhrab Tahir, Hökumə Billuri və həmçinin Nurəngiz Gün, Famil Mehdi, Hüseyin Kürdoğlu və onlarca gənc şairlər – yəni 80 - 90 –cı illərdə ədəbiyyata gələnlər Əbülfət Mədətoğlu, Elçin İsgəndərzadə və b.Vətənin müstəqilliyi üçün gedən mübarizəni əks etdirmək baxımından yetərinəcə ədəbi nümunələr yaratmışlar.

Dissertasiyada bu ədəbi ordu içərisindən seçilmiş Xalq şairlərindən Qabil, Sabir Rüstəmxanlı, şairlərdən Nurəngiz Gün, Əbülfət Mədətoğlu və Elçin İsgəndərzadə poeziyası əsasında həyat gerçəkliyinin əks olunması problemi şərh edilmiş, təhlil, tədqiq olunmuşdur. Həmçinin Gülxani Pənahın yalnız Qarabağ mözusunda yazdığı poetik nümunələr də müqayisə üçün təhlilə cəlb edilib.

Xalq şairi Qabilin yaradıcılığında Müstəqillik uğrunda mübarizəyə həsr olunmuş ən məşhur əsərləri “Vətən”, “Bayrağımız”, “Müstəqillik”, “Mərsiyyə”, “Qərənfillərdən uzaq”, “Sümüklər”, “Şahi-şahidan”, “Təndir”, “Çalsın Azərbaycan haray zəngini”, “Otuz yeddidə” kimi əsərləri dissertasiyada geniş tədqiqat obyektinə çevrilib.

Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlının Müstəqillik uğrunda mübarizəyə həsr etdiyi poetik əsərləri: “Yol ver yurdun bayrağına”, “Bayrağım”, “Ölən qorxumuz”, “Ölümün görüşünə gedən qız”, “Qorxum qalmadı”, “Zireh”, “Marş”, “Milli azadlıq hərəkətinin cəfəkeşlərinə”, “20 Yanvar xatirəsi”, “Bu adi millət deyil” və s. əsərləri təhlilə cəlb edilib.

I Fəslin **“Qarabağ mövzusunun - Birinci Qarabağ müharibəsinin şairə əksi”** adlı ikinci paragrafında Qabilin, Sabir Rüstəmxanlının, Nurəngiz Günün, Əbülfət Mədətoğlunun, Elçin İsgəndərzadənin, Gülxani Pənahın şeirləri təhlil olunur.

Qabilin yaradıcılığında Qarabağ mövzusu xüsusi önəm daşıyır. Onun bu səpkidə yazdığı onlarca əsəri var: “Azərbaycan əsgəri”, “Yanıq Kərəmi”, “Hava necə olacaq”, “Yaddaşım”, “Mən göz yaşlarına dözə bilmirəm”, “Şəhid sayılmır”, “Şəhid anası”, “Qorxuram”, “Gün o gün olmayacaq”, “Çadırlara alışmayın”, “Çadırlar” kimi şeirlər şair qəlbinin, düşüncələrinin, gördüklərinin

əks-sədasıdır, həmçinin dövrünün poetik güzgüsüdür.

Qarabağdan - döyüş meydanlarından az qala hər gün Bakıya dəfn etmək üçün şəhidlər gətirilirdi. Bu şəhidləri qaboy, saz, kaman, tar musiqi – ağıllarla müşayət edirdi və bu musiqiləri teleradiolar bütün respublikaya yayırdı. Müharibə vaxtı xalqın dinlədiyi bu hüznü musiqini, ah - naləni bu anlar, günlər üçün məqbul hesab etməyən şair “Yanıq Kərəmi” şeirində onları qınayır, tənbeh edirdi⁶⁷. Odur ki, “Döyüş səhnəsindən meydana atıl, // Səhnə meydanından hələlik çökil !”- deyirdi.

“... Poeziya o zaman öz yüksək borcunu ödəmiş olur ki, qarşısına qoyduğu məqsədi, təlqin etmək istədiyi fikri eyni zamanda bədii boyalarla, yüksək səviyyədə, bir sözlə, sənətkarlıqla ifadə etmiş olsun... Qabilin rəvan şeiriyətlə təsvir və tərənnüm etdiyi hadisələr, fikirlər ona görə oxucunu fəvvrən öz təsiri altına sala bilir ki, hər misra, hər bənd şair qəlbinin odu, atəşi ilə yanmış, cilalanmışdır”⁶⁸.

Ulu Öndər Heydər Əliyev şairlərin Qarabağ müharibəsində necə iştirak etməsinə münasibət bildirərkən deyir: “Burada kimsə sizi ittiham etdi ki, cəbhəyə getmisiniz, şəhid olmusunuz, ya yox? Şairin şəhid olması lazım deyil. Amma şairin daimi ordunun içində olması, əsgərlərlə görüşüb söhbət aparması, onlara vətənin nə demək olduğunu, torpağın nə demək olduğunu, müstəqilliyin nə demək olduğunu anlatması çox vacibdir”. Daha sonra dövlət başçısı deyir: “Bir var ki, bunu əsgərə komandır desin və yaxud məndən eşidə, bir də var ki, hörmətli şair, yazıçı gedib öz ədəbi-bədii fikri - sözü ilə onu anlatsın ki, sən müstəqil Azərbaycanın keşiyindəsən!”⁶⁹. Göründüyü kimi, Ulu öndər yazıçı, şairlərə çox böyük qiymət verib. Hətta onların sözünün dövlət başçısının sözündən də yüksək, qiymətli olduğunu vurğulayıb.

Qabilin Qarabağ mövzusunda yazdığı başqa bir şeiri “Azərbaycan Əsgəri”⁷⁰ adlanır. Müharibə dövründə Vətən üçün əsas

---

⁶⁷ Qabil. İlahi qisməti. /- Bakı: Gənclik, – 1996. – s. 131.

⁶⁸ Kürçaylı Ə. İnsan qüdrətinin tərənnümü. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002. – s.488-489.

⁶⁹ Ədəbiyyatımız xalqımızın milli sərvətidir: / tərt. ed. A. İbrahimov. – Bakı: Nurlan, – 2003. – s.101.

⁷⁰ Qabil. Azərbaycan əsgəri. // Qabil. İlahi qisməti. – Bakı: Gənclik, – 2001. – s.149.

qüvvə əsgəridir, ordudur, onun gücüdür. Odur ki, şair indiki durumda, mövcud vəziyyətdə, yəni Qarabağın əsir olduğu dövəndə onu azad etmək üçün hərbi hücumdan başqa yol görmür.

Şairin hər bir əsəri təbii, canlı, inandırıcı poetik faktdır, - desək yanılmazıq. Onun “Azərbaycan əsgəri” şeiri belə həyati faktın təsvir, tərənnümüdür. Eyni zamanda, öz xalqı üçün vaxtında və yerində deyilmiş, yazılmış poetik çağırışıdır, poetik məsləhətdir.

“Gün o gün olmayacaq ...” şeirində⁷¹ şair göstərir ki, boş danışıqlar, boş arzular, vədlər, deyinmələr, yalançı hiddət, yalançı əsib – çöşməq olan yerdə gün o gün olmayacaq. Demək, əslində danışımaq yox, döyüşmək gərəkdir:

Əmr etməsə komandan,
Qalxmasa Azərbaycan,
Gün o gün olmayacaq.

“Qabil şeirlərindəki sərt həyat həqiqəti, sözü kişiyənə demək bacarığı, millətin, xalqın ən ağırlı məqamlarına toxunmaq son şeirlərində də əvvəlki şeirlərində olduğu kimidir, bəlkə də bir az sərtədir. Bu sərtlik, həqiqəti üzə demək, bəzən ironik çalarla müşayət edilsə də həqiqət həqiqətdir”⁷². Vaqif Yusifli bu sözləri Qabilin “Nəsimi bazarında” şeirindən danışırkən yazır.

“Qabilin şeirləri ona görə sevilib, dillər əzbəri olur ki, o, həqiqətin gözüne düz baxmağı bacarır. Ürəyi də, beyni də bu istiqamətə üz tutur. Bu səbəbdən də sinəsindən gələnı heç kimdən, heç nədən çəkinmədən kağıza köçürür. Həqiqətin hökmündən, həqiqətin kəskinliyindən, hədlərin, sədlərin təzyiqindən çəkinməyərək, üsyana, etiraza qalxır”⁷³.

Qabilin muharibə dövəmində döyüşlərin nəticəsində öz ev-əşiyindən didərgin düşüb çadırlara sığınan insanlara müraciətən yazdığı “Çadırlara alışmayın!” adlı bir şeiri var. Gördüklərinə qarşı alışmazlığı, barışmazlığı ifadə edən, ictimai-mənəvi yükün ağırlığını

---

⁷¹ Qabil. Gün o gün olmayacaq. / Qabil. İlahi qisməti. – Bakı: Gənclik, – 2001. – s. 150.

⁷² Yusifli V. Qabil şeiri. / Qabil. Dostlarım, tanışlarım.– Bakı: Şirvanəşr, – 2002. – s. 367.

⁷³ Xəlilzadə F. Öz şeirlərindən boylanın insan. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002. – s. 415.

göstərən on bəndlik şeir öz dövrü üçün çox aktual idi.

Akademik Bəkir Nəbiyev yazır: “Qabil bu gün yaraları qan verən Azərbaycanımızın sabahına nikbin nəzərlərlə baxır... Şair belə hesab edir ki, torpaqlarımıza erməni təcavüzü ilə bağlı qarşımıza daha böyük çətinliklər çıxma bilər, geriye yol yoxdur. Bu günün mərhumiyyətləri, faciələri arasından azad, müstəqil Azərbaycanın şəfəqli üfiqləri, aydın, müzəffər sabahı görünür”⁷⁴. Çünki Vətənin bir parçası işğal olsa da, qalan hissəsi azad və müstəqildir! Müstəqil Azərbaycan sabah bu birliyi, bütövlüyü bərpa etmək gücündədir.

Beləliklə, Qabilin işğal olunmuş Qarabağ haqqında yazdığı şeirlər bir poetik üsyandır, haraydır, çağırışdır, Xalqına müraciətdir, ağsaqqal nəsihətidir, öyüdüdür. Bütün bu deyilənlərin necə bir həqiqət olduğunu İkinci Qarabağ müharibəsinin nəticəsi də sübut etdi.

Sabir Rüstəmxanlının poeziyasında Qarabağ müharibəsinin təsviri, ümumiyyətlə, Qarabağ mövzusu xüsusi yer tutur. Xalq şairinin müstəqillik uğrunda gedən mübarizəyə, milli-azadlıq hərəkatına və Qarabağ savaşına həsr olunmuş əsərləri yetərincədir. Bu zaman kəsiyində müəllif həm meydan hərəkatında nitq, çıxışları ilə, həm də poetik, publisistik yaradıcılığı ilə öz sözünü yüksək səviyyədə deyə bilmişdir. Onun bu səpkidə yazdığı “Qorxum qalmadı”, “Siz nə umursunuz bu gedişətdən”, “Bəxtiyar, Əli”, “Xocalıdan sonra”, “Xocalıya mərsiyə”, “O torpaq bizləri götürməyəcək”, “Bu mənim xalqım deyil”, “Bunlar nə istəyir millətdən görə” kimi şeirləri⁷⁵ göstərir ki, şair ictimai-siyasi hadisələrin gerçəkliyi içindən böyük ümid, sabaha olan inam, vətəndaş qeyrəti axtarır. Qarabağ müharibəsindəki ilk məğlubiyyətlər xalqı birliyə, möhkəmliyə, əzmkarlığa çağırdığı kimi, şair də bu fikirlərə yardımçı olur, ilk şəhidlərə ağı deyir.

“Sabir Rüstəmxanlı poeziyası milli şüur poeziyasıdır, xalqın, millətin öz mənliliyini, böyük və əzəmətli keçmişini dərk etmək uğrunda mübarizəsinin, bütün rəsmi və qeyri-rəsmi yalanları, saxtakarlıqları darmadağın etmək uğrunda səfərbər edilmiş iradə

---

⁷⁴ Nəbiyev B. Mən onu belə tanıyıram. // Qabil. Dostlarım, tanışlarım. – Bakı: Şirvanşər, – 2002. – s. 357.

⁷⁵ Rüstəmxanlı S. Seçilmiş əsərləri. / S. Rüstəmxanlı.– Bakı: Şərq-Qərb, –2004. – 344 s.

gücünün, mətanət və mərdanəliyin, qarşısızalmaz ruh qüvvəsinin poeziyasıdır”⁷⁶.

Vətənin bütövlüyü, azadlıq ideyaları, müstəqilliyə çağırış dövrün təmayüllərindən idi. Qarabağ münaqişəsinin başlanması və onun müharibəyə çevrilməsi poeziyada Qarabağ mövzusunun xüsusi olaraq formalaşdırılmışdır. Bu mənada S. Rüstəm xanlı poeziyası ümumqarabağ mövzusunun poetikləşməsində önəmli rol oynayıb.

“Sabir Rüstəm xanlı poeziyası öz oxucusunu yalnız yeni duyğular, yeni arzular, yeni fikirlər ilə deyil, həm də ən başlıcası, qeyrətlə silahlandırır”⁷⁷.

Xocalı faciəsi Qarabağ müharibəsinin kulminasiya nöqtəsi olduğu kimi, bu faciyyəyə həsr olunmuş əsərlər də Qarabağ mövzusunda yazılmış əsərlərin içərisində əsas xətt kimi keçir. Və bu şeirlər bir başa şəhid şəhər, şəhid insan, şəhid Vətən adları altında qruplaşdırılaraq təsvir olunur.

“Xocalıya mərsiyə” şeiri⁷⁸ şairin düşmən tapdağında inləyən yurda elegiyasıdır. Hər misrası bir ağıya, bayatıya, lay-laya çevrilən bu elegiyanın Sabir ruhuna, Sabir qeyrətinə xas olduğu da aydın olur. Şair göstərir ki, düşmən güclü olduğu üçün yox, məhz hiyləgərliyi ilə, xəyanət yolunu tutduğu üçün indi qalibdir.

“Sabir Rüstəm xanlı haqqında” əsərində Xəlil Rza qeyd edir ki, “Bağrındakı, ciyərlərində və nəfəsindəki qəhrəmanlıq yanğısının tüstüsüz alovuna, atəşinə baxmayaraq bu poeziya nə qədər təvazökardır, iddiasızdır, babalar, atalar, ulular yanında sıxılan, kəmlər, gədalar yanında məğrur, başı uca və meydan oxuyandır! Təvazö və igidlik bu poeziyanın boyuna biçilib”⁷⁹.

Tədqiqatçı Rahid Ulusel isə öz tədqiqatında Sabir Rüstəm xanlı haqqında belə yazır: “Sabir Rüstəm xanlı içərisində olduğu ədəbiyyat və sənət mühitini daima qabarıqlığı ilə canlandırmağa, yaradıcı insanlarımızın şəxsiyyətinə ümumxalq məhəbbətini yaratmaq və

---

⁷⁶ Ulutürk X. Ön söz.// Sabir Rüstəm xanlı. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2004. – s. 9.

⁷⁷ Yenə orada, – s. 10.

⁷⁸ Rüstəm xanlı Sabir. Əbədi sevdə. //– Bakı: Təhsil, – 2012. – s. 81-82.

⁷⁹ Ulutürk X. Sabir Rüstəm xanlı haqqında. / X. Ulutürk. – Bakı: Mürəcim. – 1998, – s. 69.

dərinləşdirməyə xüsusi can atan, önəm verən bir ziyalıdır”⁸⁰.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Sabir Bəşirovun da şair haqqında maraqlı fikirləri var: “Azərbaycanın problemlərini yazıçı və şairlər kimi heç kəs dərinləndirə bilməz, çünki onlar əlinə qələm alandan bu problemləri göstəriblər, həllinə diqqəti cəlbə ediblər və imkan verdiyi dərəcədə özləri də çalışıblar...”⁸¹.

Beləliklə, Sabir Rüstəmxanlının Qarabağ müharibəsinə həsr etdiyi şeirləri onun Müstəqillik, Bərabərlik, Azadlıq, Bütövlük uğrunda gedən mübarizəyə həsr etdiyi poetik nümunələrin bir hissəsidir. Bütövlükdə, şairin poeziyası milli vətənpərvərlik ruhuna köklənib və bir xalqın, millətin tale yükünün daşıyıcısıdır. Onun dilinin, ədəbiyyatının təmizlik simvoludur, problemlərinin həlli yollarının göstəricisidir.

Nurəngiz Günün poetik yaradıcılığında Qarabağ mövzusu önəmli yer tutur. Keçən əsrin 70-ci illərinin ikinci yarısında ədəbiyyata gələn, 80-ci illərdə özünü bir şair kimi təsdiq edən N. Gün ən çox ictimai-siyasi, müharibə mövzusunda yazdığı əsərləri ilə ədəbiyyatda öz yerini tutub. Bu əsərlərdə insan faktoru önə çəkilərək yüksək dəyərləndirilib və qiymətləndirilib. Dağıdıcı, yıxıcı, hər şeyi məhv edən müharibələrə nifrət onun şeir-poemalarının əsas qayəsini təşkil edir.

Şairin Qarabağ mövzusunda yazdığı “Qarabağ silsiləsi” şeirlərindən “Kərəm ol sən, o gözəlin allahı”, “Vətən”, “Ox, Xudavəndin divanə məxluqu”, “Bir yırğalı nənniylə gedəcəyik dünyadan...” və s. şeirləri bu qəbildəndir. Sakit bir ahənglə, sərbəst vəznə qələmə alındığı bu nümunələr şairin poetik təfəkküründən süzülüb gələn həyat gerçəkliklərinin əks-sədasıdır.

“Kərəm ol sən, o gözəlin Allahı” şeiri erməni gülləsiylə qətlə yetirilən on səkkiz yaşlı gəlinin, ana olmağa hazırlaşan bir qadının ölüm anında onun bətnində qəlpələrdən param-parça olan körpəyə müraciətən yazılıb:

---

⁸⁰ Ulusel R. Sabir Rüstəmxanlı: sözün dağ paytaxtı. / R. Ulusel.– Bakı: Qanun, – 2017. – s. 59.

⁸¹ Bəşirov S. Sabir Rüstəmxanlı: Sərhədsiz ruhumuzun yolcusu. / S. Bəşirov.– Bakı: Qanun, – 2006. – s.188.

Kim öldürdü, körpə səni,
Doğulmayan əllərini?
Kim öldürdü gözlərini?
... Param-parçaydı qolların,
Şəhid etdilər səni....⁸²

Erməni vəhşiliyinin əyani subutu, günahsız bir hamilə qadının güllələnməsi, hələ doğulmayan körpə ilə birlikdə məhv edilməsi Nurəngiz Günün şeirində əbədiləşib. Şair sakit-sakit hadisəni elə təsvir edir ki, bir daha düşmənin iç üzünü, onun qaniçənliyini, özgə torpaqlarını tutmaq üçün qəddarcasına hər işə əl atmağını oxucu nəinki hiss edir, həm də onu əyani şəkildə görür, onun ağrı – acısını duyur.

“Ox, Xudavəndin divanə məxluqu” şeiri erməni zülmündən pərən-pərən düşmüş didərginlərə, qaçqınlara həsr olunub. Qarabağın uca dağlarında yuva salmış Qartala müraciətən yazılıb:

Qayıtma, qoca qartal, qayıtma,
O qaya daha səninki deyil!
Artıq orda - sənin çətirli yuvanda,
Çil-çil ala qarğalar
Yumurtalar qoydular...⁸³

Qartal yuvasına qarğaların yumurta qoyması – qədim-qayım Azərbaycan torpağında ermənilərin məsgən salması şairin şeirində təbiətdə və cəmiyyətdə baş verən təzəadların göstəricisidir.

“Bir yırğalı nənniylə gedəcəyik dünyadan” şeiri bir-birini məhv etməyə çalışan insanlara müraciətən yazılıb. Şair eyni sakit bir ahənglə həyat gerçəkliyini, hər gün görsək də, qəbul etmək istəmədiyimiz ölümü əks elətdirir.

Lakin bu adi həyat həqiqətini dərk etmək istəməyənlər dünya müharibələri törədməklə dünyaya yiyələnməyə çalışırlar. Şairin onlara sözü çox sadədir:

Qoruyaq dünyamızı
qıl körpülü ömürlərdən!

---

⁸² Gün N. Ox, Xudavəndin divanə məxluqu.// N. Gün. Seçilmiş Əsərləri. – Bakı: Renessans-A, – c.I. – 2019. – s.53.

⁸³ Yenə orada. – s. 107.

Qoruyaq, insanlar, qoruyaq!
Əsla yamanlıq deyil
yaxşılıq arayaq...⁸⁴

Nurəngiz Günün “Vətən” şeiri də, bu mənada səmimidi, ibrətamizdir. Vətənə üzünü tutan, onu qədimliyindən, qədəmlərindən, suyundan, havasından, uca göylərindən tanıyan şairin ürək sözləridir, duyğularıdır:

Ömür yolun nə göynəməli...
İtib getmiş bir qarışına da göynəməli...⁸⁵

Bu torpağı qoruyan, düşməyə od qoyan dədə - babaların təsviri, döyüşü də şeirin oxunaqlı, səmimi olduğu subutu, qarantıdır.

Qarabağ mövzusunda təbii, səmimi, real şeirləri ilə tanınan, yadda qalan şairlərdən biri də qaçqın, köçgün, uzun illər Çadır şəhərciyində yaşayan, bu şəraitdə belə qələmini yerə qoymayan **Əbülfət Mədətoğludur**. Hər bir insan, xüsusilə şair üçün ən ağır dərd qurduğu yuvanın, bütövlükdə bir obanın, elin itirilməsi və uzun müddət qaçqın, köçgün həyatı yaşamasıdır.

Mədətoğlunun mövzu dairəsi genişdir. Onun yazdıqlarını qruplaşdıranda məlum oldu ki, ən çox yurd yangısı, el - oba dərdi, həsrəti üstünlük təşkil edir. Ə. Mədətoğlu realist şair olduğundan yeni zamana köklənmiş, ən ağırlı mövzularda qələmini sınınamışdır. Bu mənada şairin “Dərdini danışan adam” kitabında toplanan poetik nümunələr bunu deməyə əsas verir ki, onun lirik qəhrəmanı məhz elə özüdür. Şairin yazdıqları “Üşüyür”, “Nişanə”, “Dağlar”, “Ümid yeri”, “Çadırdə keçən ömür”, “Ağırdı”, “Mənim dərdim”, “Nağıl”, “Qəbir daşı”, “Müqəddəs dava” kimi onlarla poetik parçaları çadır şəhərciyində yaşadıklarının əksi - sədasıdır.⁸⁶

Şair gördüklərini, yaşadıklarını, qəlbinə hopan yangını, ağrını, nisgili sakit – sakit dilə gətirir və qələmə alır. Müharibənin yaratdığı sərt, ağır, fərəhsiz günlərin çoxluğunda o özünü nağılla ovundurur: “Ətəyimdə daş, ovcumda qum, ağzımda su daşıyıram, // İynə boyu

---

⁸⁴ Yənə orada. – s. 106.

⁸⁵ Yənə orada, – s. 105.

⁸⁶ Mədətoğlu Ə. Dərdini danışan adam. //– Bakı: Şirvanəşr, – 1999. – s.104.

divar hörüb, ev olacaq deyirəm bu...// Bu ümidlə yaşayırım...”⁸⁷. Şeirləri oxuduqca çadırda keçən insan ömrü sanki bir - bir vərəqlənir.

Çadır, vaqon evlər haqqında ədəbiyyatımızda müxtəlif janrlarda çox əsərlər yazılıb. Fərq orasındadır ki, bir var bu çadır evlərə kənardan, uzaqdan baxıb, müşahidə edib yazasan, bir də var onun içərisində yayın istisində, qışın tufanında yaşayıb gördüklərini, yaşadıklarını qələmə alasan. Bu mənada Qabilin məşhur “Çadırlar...”⁸⁸ şeiri ilə Əbülfət Mədətoğlunun “Üşüyür...”⁸⁹ şeirinin müqayisə edilməsi yerində olan bir təhlil, təsvirdir. Müharibənin törətdiyi faciələr müasir Azərbaycan poeziyasının əksər mətnlərində vardır. İstər Bakıda - mərkəzdə yaşayan, hadisələri uzaqdan izləyən şairlər olsun, istərsə də hadisələrin mərkəzində, cəbhə bölgəsində yaşayanlar, yazdıqları poetik əsərlərin tutumu, faktların təsvir, tərənnümü baxımından o qədər də fərqlənmir. Yəni hər iki tərəfdən ədəbiyyata gətirilən şeirlər səmimiyyəti, reallığı, təbiiliyi ilə oxşarlıq təşkil edir. Qarabağ müharibəsi, şəhidlik, itkilər, ictimai – siyasi hadisələr, qaçqınlıq, köçkünlük Vətəninə sevən, xalqın dərindən yanan hər bir şairin dərd ağacına çevrilir. Lakin baş verən hadisələrə hər şairin öz rəqəmindən baxması, özünəməxsus yanaşma tərzini, xüsusi dəsti-xətti də mühüm rol oynayır.

Əbülfət Mədətoğlunun “Saman çöpü”, “Nağıl”, “Qəbir daşı”, “Üşüdüm”, “Müqəddəs dava”, “Olur”, “Kəndim”, “Dəyirmanın dəni yoxdur”, ”Bundan sonra” kimi şeirləri şair qəlbinin Vətəninə, özünə və soydaşlarına elegiyasıdır. Əbülfətin Qarabağ mövzusunda yazdığı şeirlərini oxuduqca onun çağdaş şairlərdən bir fərqi də aşkar olundu. Şairin bütün şeirləri daxili monoloq kimi verilib. Birbaşa öz “mən”indən çıxış edir. Günahkar, səbəbkar, düşmən axtarmır, sanki öz - özünə pıçıldaıyır. Bəlkə də bu Mədətoğlunun bir insan kimi xarakterindən, xasiyyətindən, zahiri sakitliyindən irəli gəlir. Daxilində tufanlar qopsa da çox təmkinlə, adi söz söyləyirmiş kimi hadisələri təsvir edir. Nəticəni - qəzəbi, kini, nifrəti oxucunun öhdəsinə buraxır.

Dissertasiyada **Nurəngiz Günün** Qarabağ hadisələriylə bağlı

---

⁸⁷ Yenə orada. – s.17.

⁸⁸ Qabil. İlahi qisməti. /– Bakı: Gənclik, – 2001. – s.125.

⁸⁹ Mədətoğlu Ə. Dərdini danışan adam. // – Bakı: Şirvanşəhr, – 1999. – s. 6.

yazdığı məşhur “Xocalı simfoniyası”⁹⁰ poemasının dili, ifadə vasitələri, pafosu, Əbülfət Mədətoğlunun şeirləri, onun yazılış manerası ilə müqayisə olunur. Məsələn, Bakıdan Xocalı faciəsini izləyən Nurəngiz Gün müharibə törədənlərə hayqırır:

Əl çəkin! Qırın hərbin belini!
...Doğrayın müharibə sözünü,
Siliniz lüğətdən!
İnsanı düşünün! Ürəksiz Məliklər!
Dünya kələkbazları!
Dü...şü...nün!!!
Dünya yalnız sizin deyil !⁹¹

Demək, Qabilin nəsihətlə təsvir etdiyi, Sabir Rüstəmخانlının təsvir və tərənnüm etdiyi, Əbülfət Mədətoğlunun isə pıçıltı ilə göstərdiyi hadisələri Nurəngiz Gün hayqıraraq bəyan edir. Ədəbiyyat da elə bu fərqliliklərin məcmusudur və onların birliyindən yararır, formalaşır, bütövləşir, əbədiləşir. Çünki hər şair, yazar həyata, dünyaya, cəmiyyətə, insanlara öz baxış bucağından yanaşır və öz gördüyünü, görə bildiyini, düşündüklərini özünəməxsus şəkildə, öz dəst - xəttiylə yazır.

Mədətoğlunun poetik dərdi, yanar ocaq kimi həmişə közərməkdədir. İçdən alovlanıb, içdən yanmaqdadır. Yurdunu qoyub gəldiyi üçün özünü tez - tez qınayır: “Qaldım havada, // Qoruya bilmədiyim, // Doğulduğum kənd, bağışla, //Bağışla ki hələ şəhid deyiləm, // Uğrundakı müqəddəs davada!” Şair “Vətən, səni sevirəm! – deyə hay - küy də salmır. Lakin yazdığı hər bənddə onun adını çəkir, itgisinin necə ağır olduğunu, necə göynətdiyini, yandırdığını sadəcə təsvir edir.

Akademik Bəkir Nəbiyev İkinci Dünya müharibəsi mövzusunun ədəbiyyatda işlənməsindən bəhs edərkən yazırdı: “Müharibə insanların mənəvi həyatını gərginləşdirmişdi. Onların böyük əksəriyyəti məsafəcə bir - birindən ayrılmışdı. Fərəh, səadət hislərinin yerini bir sıra hallarda hüzn, kədər, hicran və maddi çətinlik

---

⁹⁰ Gün N. Xocalı simfoniyası. / N. Gün. – Bakı: Vektor, – 2006,– 86 s.

⁹¹ Yenə orada. – s. 46.

fikri tutmuşdu”⁹². Çünki müharibənin öz qanunları, qaydaları, diktələri var. Poeziyanın lirik qəhrəmanı bu ağır həyat tərzinə hazır olmalı və mübarizədən də geri çəkilməməlidir. Çünki söhbət Vətənin həyatından, taleyindən, onun Birliyindən, Bütövlüyündən, Azadlığından gedir.

Məlumdur ki, Müstəqillik dövrü Azərbaycan Ədəbiyyatının yaranmasında, formalaşmasında 80-ci illər ədəbi nəslinin də müəyyən, özünəməxsus rolu, dəsti - xətti, fəaliyyəti vardır. Lakin araşdırmalardan görünür ki, 80-ci illərdə bu ədəbi nəslin yaradıcılığı az çap olunduğundan özündən əvvəlki ədəbi nəsllərin bir növ kölgəsində qalmışdır. 90-cı və sonrakı dövənlərdə isə onların ədəbiyyatda yeri, mövqeyi aydın görünməyə başladı. Onlar bir çox janrdə qələmini sınađı. Müqayisə üçün bu nəslin fəal üzvlərindən biri olan şair, nasir, ədəbiyyatşunas **Gülxani Pənahı** vurğulamaq istəyirəm. Bu dövənlərdə nəşr etdirəyi kitabların adından da göründüyü kimi - şair dövrün bütün mövzularına toxunub: “Yurd yangısı”, “Dədə Şəmşir harayı”, “Bura vətəndir”, “Qarabağ dərdi”, “Oğuz şəhidləri, itkilər”, “Torpaq sənin, vətən sənin” və s. Xalq şairi Söhrab Tahir Gülxaninin yaradıcılığından bəhs edərkən yazır: “Gülxani Pənahın vətəninə sonsuz məhəbbətlə, qayğılarla yanaşan qaynar, alovlu bir ürəyi var. Onun ürəyinin odu, közü yaratdığı sənət əsərlərindədir”. Daha sonra Xalq şairi qeyd eləyir ki, “Gülxani Pənah əsərlərində zaman-zaman təcavüzə məruz qalan, işğalçıların yeritdiyi siyasətlərin qurbanına çevrilən, onun acı faciələrini yaşayan xalqının xoşbəxt gələcəyinə böyük ümidlərlə yanaşır”⁹³.

Gülxani Pənah öz fikirlərini ifadə edərkən xalq yaradıcılığından yetərinə bəhrələnir və yeri gəldikcə də istifadə edir. Onun bayatları bu mənada günümüzün güzgüsüdür. Bu dörd misralıq, yeddi hecalıq şeir bəndləri bitmiş bir poetik fikri, düşüncəni əks etdirmək baxımından çox güclüdür, oxunaqlıdır, yadda qalandır.

Gülxaninin yaradıcılığında yer alan bayatılar ən çox müharibə mövzusundađır. Ananın dilindən səslənən, çağrılan bayatılar elə ana qəlbinin harayı, ah-naləsidir. Sevə-sevə böyütdüyü oğlunu vətənə

⁹² Nəbiyev B. Seçilmiş əsərləri. / – Bakı: Çinar-Çap, – c. II – 2009. – s. 67.

⁹³ Tahir S. Ön söz//. Gülxani Pənah. Bura Vətəndir. – Bakı: Azər, –2001, – s. 3-4.

qurban verən Ananın gücü yalnız bayatı ilə onu oxşamağa çatır ⁹⁴.

“Əgər sənətkar öz poetik duyğularında mənsub olduğu millətin, xalqın, istək və arzularını, fikir və ideyalarını bütün incəliklərlə əks etdirməyi bacarırsa, demək o xalqın qəlbinə yol tapan əsl sənətkardır” ⁹⁵. Bu sətirlərin müəllifi Söhrab Tahir daha sonra göstərir ki: “İrəliyə böyük ümidlərlə baxan şair bəzən ədalətsizlikdən üşənib dünyadan şikayətlənsə də, onun ümid və inamında Azərbaycanın şərəfli və xoşbəxt gələcəyinə inam böyükdür. O inanır ki, onun vətəni azadlığını, müstəqilliyini, bütövlüyünü tezliklə bərpa edəcək. Çünki xalqının gücünə, qüdrətinə inanır, əqlinə, zəkasına bələddir” ⁹⁶.

Vətənpərvər, insanpərvər, yurdsevər şairin dağlar haqqında da şeirləri çoxdur. Tez-tez qonağı olduğu Kəlbəcər dağlarının bu gün düşmən əlində qalmasını heç cür qəbul edə bilmir. Şair düşünür və düşündürür ki, həmişə türk tayfalarının məskəni, qalası, səngəri olmuş bu axarlı-baxarlı dağlar, ilk yurd yerlərimiz indi yağılardan tapdağına necə dözür? Bir vaxtlar Aşıq Ələsgərin, Səməd Vurğunun, Dədə Şəmşirin vəsf etdiyi “Qüdrətdən səngərli, qalalı dağlar”, güləndən, çiçəyindən, bəcəyindən bəhs etdiyi Kəlbəcər dağları indi əsirlikdədir.

Dədə Şəmşir haqqında Gülxani Pənah həm elmi əsər yazıb, onun həyat və yaradıcılığını tədqiq edib, həm də ona poema həsr edib. Hər iki əsər haqqında şair Fikrət Sadığın maraqlı fikirləri, düşüncələri “Dədə Şəmşir harayı” kitabının ön sözündə yer alıb: “Bu kitabda iki haray var.

İki haray olmaz, fəryad olar! Burdakı haraylar bir-birini tamamlayır, bir- birinə çırpılır, bütöv olur, bu bütövlük də elə bütöv fəryaddır” ⁹⁷.

Tanınmış şair, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Firuzə Məmmədlinin Gülxani Pənah haqqında maraqlı fikirləri var: “Onun mövzuları çoxşaxəlidir - şaxlı - budaqlı tut ağacını xatırladır. Məhsuldardır... Həyalıdır... Gülxaninin poetik axtarışları çox vaxt qadın taleyinin zaman, məkan, qayğı, dözümlü, ağır zəhmət

---

⁹⁴ Pənah G. Yurd yanğısı. / G. Pənah.- Bakı: Şur, – 1998. – 160 s.

⁹⁵ Tahir S. Ön söz. // G. Pənah. Bura Vətəndir.-Bakı: Azər,-2001.- s. 5.

⁹⁶ Yenə orada. – s. 5.

⁹⁷ Sadıq F. Ön söz.// G. Pənah. Dədə Şəmşir harayı. – Bakı: UniPrint, – 2007. – s. 3.

prizmalarında arıtlanır”⁹⁸. F. Məmmədlinin fikrincə bütün bunlara səbəb bu şeirlərin hər birinin öz taleyi, öz həyatı, öz xarakteri olmasıdır, bu da şair üçün çox vacib amildir.

Xalq şairi Fikrət Qoca Gülxanin şeirləri haqqında yazır: “Gülxaninin şeirlərində vətənə, torpağa ehtiram, onun igidinə, şəhidinə olan hörmət və məhəbbət deyim tərzinə görə oxucunu cəlb edir. Bəzi şeirlərində balası düşmənlə üzbəüz dayanmış ananın çəkdiyi ağrı-acılar, yuxusuz gecələrin verdiyi əzablar qəlbimizi parçalayır, bəzi şeirlərində isə əlində silah düşmənlə vuruşan hazır bir cəngavərin səsinə duyuruq, qəlbimiz rıqqətə gəlir!”⁹⁹.

Demək, Gülxanin poeziyasında da vətənin bütöv obrazı var. Şair vətəni bütün halı ilə təsvir və tərənnüm edir. Yaradıcılığında isə Qarabağ hadisələrinə daha çox yer və önəm verir.

Elçin İsgəndərzadənin Qarabağ hadisələrinə həsr etdiyi şeirləri kifayət qədərdir. Şair, tərcüməçi, texnika elmləri doktoru, professor E. İsgəndərzadə 90-cı illər ədəbi nəslinə mənsubdur. Onun ilk kitabı – “Yaşamaq dərsi” 1996-cı ildə çap olunub. Şairin təbii, səmimi, real həyatı əks etdirən poetik yaradıcılığı çox zəngindir. O müxtəlif mövzularda qələmini sınaıb. Lakin Elçinin də baş mövzusu Vətən, Müstəqillik uğrunda aparılan mübarizə, Qarabağ, qaçqın, köçgün problemdir.

Şuşada doğulan, Ağdamda böyüyən Elçinin poeziyasından Qarabağ həsrəti, ağrısı, yanğısı qırmızı xətt kimi keçir. Şairin bu mənada “Qanlı şeir”, “Sevdağilənar yarpağı”, “Qalırımı”, “Qızılgül ləçəyinə yazılmış duyğular” və s. şeirləri diqqəti çəkir¹⁰⁰.

Xalq şairi Məmməd Araz Elçinin poeziyasını, xüsusilə, Vətən mövzulu əsərlərini yüksək qiymətləndirib: “Bədii, poetik sözün ilahi dəyəri hamıya bəllidir. Bədii sözün dəyərinə, qiymətinə bilənləri SÖZ həmişə müqəddəs ucalığa yüksəldib... Şübhəsiz ki, həmin yüksəlişin poetik məkanı müəyyənləşdirən Allah vergisidir”. Daha sonra Xalq şairi Elçinin Vətən şeirlərinə də toxunur: “Elçinin şeirlərində Vətənə,

⁹⁸ Məmmədli F. Qadın – şair ürəyi.// G. Pənah. Qarabağ dərdi. – Bakı: Çinar-Çap, – 2005. – s. 3.

⁹⁹ Qoca F. Ön söz. // G. Pənah, S. Əhmədli. Torpaq sənini, Vətən sənini. – Bakı: UniPrint, – 2015. – s. 5.

¹⁰⁰ İsgəndərzadə E. Seçilmiş əsərləri.// – Bakı: Vektor, – c. I.- 2017. – 432 s.

torpağa doğma, mərhəm münasibət bütün tarixi çalarlarla, yəni onun dünəninə baxış, bu gününə qayğı, sabahına narahatçılıq hissləri, vətəndaşlıq yanğısı ilə poetik şəkildə əks olunur”¹⁰¹.

“Elçinin həyat və yaradıcılıq marşurutu belədir: Şuşa-Gəncə-Bakı- Dünya. Elmdə professor səviyyəsinə çatıb. Şairliyi ondan geri qalan deyil. Onlarla kitabın müəllifidir. Xeyli sayda əsərləri xarici dillərə tərcümə olunub. Haqqında kitablar yazılıb”¹⁰². Bu sözlərin müəllifi yazıçı Qərib Mehdi. Yazıçı qeyd edir ki, şair nə qədər Qarabağ dərdisi ilə yüklənsə də heç vaxt ümidini itirməyib. Çünki inanıb ki, biz Qarabağa qayıdacağıq.

I Fəslin **“İkinci Qarabağ müharibəsi – Vətən müharibəsi poeziyamızda”** adlı üçüncü paragrafi İkinci Qarabağ müharibəsinə, Zəfərə, Qələbəyə həsr olunan şeirlər təhlilə cəlb edilir.

Azərbaycan Respublikası öz ərazi bütövlüyünü, suverenliyini bərpa etmək üçün otuz il Qarabağı zəbt edərək əsirlikdə saxlayan erməni ordusuna qarşı İkinci Qarabağ müharibəsinə başlamağa məcbur oldu. 27 sentyabr – 10 noyabr 2020- ci il zaman kəsiyində, yəni 44 günlük Vətən müharibəsində Azərbaycan ordusu Şuşa da daxil olmaqla Dağlıq Qarabağ ətrafında olan 7 rayonu azad etdi. Dağlıq Qarabağa nəzarəti ələ keçirdi. Yəni döyüşçülərimiz 6 şəhəri, 4 qəsəbəni, 286 kəndi və Azərbaycan - İran sərhəddini düşməndən geri aldı. Qalan ərazilər danışıqlar yolu ilə bərpa edilməyə başladı. Bu döyüşlərdə Azərbaycan Ordusu 2902 nəfər şəhid verdi, 7 nəfər itgin düşdü, 12 hərbiçi erməni ordusu tərəfindən əsir götürüldü. İndi azad edilən ərazilərdə quruculuq işlərinə başlanılıb¹⁰³.

İkinci Qarabağ müharibəsinin – Vətən müharibəsinin başladığı andan ədəbiyyat, söz adamları – bütün ədəbi nəsillərdən olan şair, yazarlar öz yaradıcılıqları ilə, şeir, bədii publisist yazıları ilə Ordunun yanında idi. İkinci Qarabağ müharibəsinin gedişi, onun hər anı, günü ədəbiyyatımızda yüksək dərəcədə vəsf olunubdu. Bu dövəndə ədəbiyyat camiyəsində kifayət qədər şeirlər və poemalar yazılıb.

---

¹⁰¹ Araz M. İstedaddan xəbər verən misraların işığı.// İsgəndərzadə E. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Vektor, – c.I.- 2017. – s. 5-6.

¹⁰² Mehdi Q. Elçin-el üçün. / – Bakı: Vektor, – s. 59.

¹⁰³ <https://az/m/wikipedia/org> wiki>>.

Həmişə olduğu kimi bu 44 günlük müharibə və Böyük Zəfər günlərində də yenə vətənpərvərlik duyğularının zəngin olduğu şeir – poeziya ədəbiyyatın önündə gedirdi. Xalq şairlərindən Nəriman Həsənzadə, Vahid Əziz, Sabir Rüstəmxanlı, şairlərdən Elçin İsgəndərzadə, Əbülfət Mədətoğlu, Ramiz Duyğun, Vaqif Aslan, Vaqif Bəhmənli, Məmməd İsmayıl, Dəyanət Osmanlı, Avdı Qoşqar, Əkbər Qoşalı və b. yazdıqları ilk tərənnüm şeirlərini dövrü mətbuatda dərc etdiriblər.

Dissertasiyanın II Fəslı **“Poemaların əks etdirdiyi tarixi gerçəklik”** adlanır və bu fəsil dörd paraqrafdan ibarətdir.

“Sabir Rüstəmxanlının poemalarında azərbaycançılıq” adlı birinci paraqrafda Müstəqillik dövründə Sabir Rüstəmxanlının yazdığı poemalar təhlil olunur.

Milli müstəqillik uğrunda gedən mübarizə illərində şair və yazıçılarımız bu günün mövzularında əsər yazmaqla yanaşı, həm də tarixə, tarixi dönəmlərə, ilkinliyə də qayıdışı əks etdirməyi özlərinə borc bilmişlər. Yaxın Şərq, Uzaq Şərq – Sibir çöllərindən Orta Asiyaya, Qafqaz dağlarından Xəzər dənizinə, Kür – Araz ovalığınadək geniş ərazidə məskunlaşmış türk tayfaları ilk dövlətlərini necə qurmuşlar? Özlərini kimlərdən və necə qorumuşlar? Yadellilərin basqınlarını necə dəf etmişlər? Bütün bu suallara cavab tapmaq üçün tarixə qayıdış mütləq idi. Böyük Türk dünyasının soyunu, kökünü daş kitabələrdən axtarıb tapmaq, üzə çıxardıb vəsf etmək dövrün ədəbi problemlərindən birinə çevrilmişdi.

Bu qəhrəmanlıqları, türklərin tarixi gerçəkliklərini bədii şəkildə nəzmə çəkən **Sabir Rüstəmxanlı** da bədii siqləti ilə seçilən **“Orxanla görüş”**¹⁰⁴ poemasında müstəqilliyə gedən yolda tarixi həqiqətlərdi yazıb üzə çıxarmışdır.

“Atəş böcəyi”¹⁰⁵ poeması da müstəqillik, azadlıq uğrunda mübarizənin tərənnümüdür. Sabir Rüstəmxanlı bu poemanı Cənublu soydaşımız Mahmudəli Çöhrəqaniyə həsr edib. Əsər, demək olar ki, “Orxanla görüş”ün poetik - ideya davamıdır. Çünki azadlıq uğrunda mübarizənin bir qolu da Arazın-Cənubun azadlığından keçir. Sərhəd dirəklərini sökənlər Cənublu-Şımalı Bütöv Azərbaycanın azad

¹⁰⁴ Rüstəmxanlı S. Əbədi Sevdə. / – Bakı: Təhsil, – 2012. – s. 519-538.

¹⁰⁵ Yenə orada. – s. 539-561.

olunacağını düşünürdülər və gözləyirdilər. Lakin tarixi şərait yetişsə də bu arzunu həyata keçirmək mümkün olmadı. 1946-cı ildə olduğu kimi, yenə də xalqın birliyini həm daxildən, həm də xaricdən parçalayanlar yetərinə çox oldu. Avropanın mərkəzində Almaniya bu tarixi andan – SSRİ-nin dağılmasından istifadə edərək öz bütövlüyünü, birliyini bərpa etdi və vahid dövlətini yaratdı. Sualları çox, cavabları az olan bu dövrləri şair poetikləşdirib təhlil edir, göstərir ki, əslində hamı danışır, arzulayır, istəyir, sözdə üsyan edir, lakin döyüşən, vuruşan yoxdur, əməldə qalibyyət yoxdur. Mahmudəli kimi “atəş böcək”ləri tək - təkdir. Böyük qaranlıqlara, zülmətlərə bu kiçik “Atəş böcək”ləri işıq sala bilməz, qalib gələ bilməz. Qınından sivrilib çıxan qılınca dönsə belə, topa, mərmiyə qalib gəlmək qeyri mümkündür:

Müstəqillik illərində Sabir Rüstəmxanlının yazdığı hələlik son böyük əsəri **“Qarabağa dönüş”**¹⁰⁶ poemasıdır. Poema İkinci Qarabağ müharibəsinə həsr olunub. 27 sentyabrda başlayan 10 noyabrda Qələbə, Zəfərlə başa çatan 44 günlük İkinci Qarabağ müharibəsinin hər anını, gününü izləyən şair bu münasibətlə bir Zəfər Dastanı yaradıb, o günləri əbədiləşdirib. “Yaramızdan axan qan qan deyil, qorxumuzdur...”-deyən şair 30 il Qarabağı əsirlikdə saxlayan düşmənin üzərinə hücum edən el igidlərinin axan qanı düşmən xofundan yaranan qorxunu məhv elədi. Bu axan qan selə dönüb düşmən ordusunun mühasirəsini də yardı, ordusunu da, qorxusunu da, bir erməni milləti olaraq özünü də yuyub Qarabağdan silməyə başladı.

Həmçinin, Sabir Rüstəmxanlının sovet dönəmində qələmə aldığı “Bütövlük”, “Didərginlər”, “Hər kəs günəşi sevsə”, “Vətənsiz”, “İşıq ömrü”, “Cavad xan” kimi poemaları da müqayisəli şəkildə təhlilə cəlb olunub. Bu müqayisəli təhlilin nəticəsində müəyyən edildi ki, Sabir Rüstəmxanlının poemaları həm tarixi gerçəkliyi, həm də həyatın özünü, bu günü düzgün, aydın əks etdirmək baxımından çox əhəmiyyətlidir. Sovet dönəmində və Müstəqillik dövründə müraciət etdiyi mövzuların hamısı Vətənlə, onun tarixi ilə, döyüşən, mübarizə aparan insanları ilə bağlıdır.

İkinci paraqrafda **“Qabilin poemalarında şəxsiyyət amili”**dir.

---

¹⁰⁶ Rüstəmxanlı S. Qarabağa dönüş. Poema. // Ədəbiyyat qəzeti. – 2020, 24 dekabr – s. 2-8.

Burada Qabilin yeddi poeması, xüsusiyə “Nəsimi”si kifayət qədər təhlil olunmuşdur.

Üçüncü paraqrafda - **“Nurəngiz Günün poemalarında müharibə və sülh amili”**- adı altında Nurəngiz Günün poemaları geniş araşdırılır. Onun yaradıcılığı poetik təfəkkürü, özünəməxsus dəsti-xətti, səmimiliyi və ideya aydınlığı ilə seçilir, fərqlənir. Şairin yazmış olduğu yeddi poeması: “Salamat ol, ağca yol”, “Ağ qanadlar”, “Əsrin son yuxusu”, “Qar romanı”, “Quzey Kıpırız rüzgarları”, “Ədəbi və əsrarəngiz”, “Xocalı simfoniyası”- öz yüksək poetik tutumu ilə bərabər, həyat gerçəkliyini olduğu kimi əks etdirmək baxımından da diqqəti çəkir. Müxtəlif vaxtlarda yazılsa da, reai təsviri, tərənnümü ilə yanaşı bu əsərlər həm də müasirliyi ilə, bu günümüzə səsleşdiyi üçün daha çox qiymətlidir və əhəmiyyətlidir. Şairin həyat gerçəkliyini – həqiqəti, həyat hadisələrini, insanın mənəvi dünyasını, xarici görkəmini poeziyanın incə dili ilə təsvir, tərənnüm etmək baxımından da ədəbiyyatımızda xüsusi yer tutmaqdadır. Ümumiyyətlə, Nurəngiz Günün poeziyasında poetik təsvir, tərənnüm, xüsusilə, insanpərvərlik duyğularının tərənnümü çox yüksək şəkildə ifadə olunur.

Dördüncü paraqrafda - **“Elçin İsgəndərzadənin poemalarında Vətən oğullarının tərənnümü”**ndə şairin iyirmi iki poemasından bəhs edilir. Bu poemaların əksəriyyəti Birinci Qarabağ müharibəsinə həsr olunub. Həmçinin, Vətənin təbiəti, yaradıcı, qurucu insanları bu poemaların baş qəhrəmanlarıdır. “Məmməd Araz qayası”, “Şahmar şikəstəsi”, “Qarabağ xronikası”, “Lorka və siyah ay”, “Salvodar Dali”, “Turan savaşıçısının nəğmələri”, “Mavi Mərmərə”, “Biganəlik iqlimi”, “Bu qala bizim qala”, “Cavid cihadı”¹⁰⁷ və s. poemaları dissertasiyada ardıcılıqla təhlil edilir. Nəticə etibarilə məlum olur ki, şair kimdən, nədən yazır yazsın, mütləq Vətənin dərini, onun düşməne qarşı mübarizəsini, Birinci Qarabağ müharibəsindəki erməni hiyləsini, əsir düşən Vətənin bir parçasını, Şuşa harayını, Araz, Təbriz həsrətini önə çəkərək vəsv edir.

“Elçin İsgəndərzadənin poemalarında lirik-publisistik və lirik fəlsəfi düşüncələr bu əsərlərin janr-strukturunu da təyin edir. Əsasən fraqmentlər şəklində qurulan, bir-birinin məntiqi davamı olan

---

¹⁰⁷ İsgəndərzadə E. Seçilmiş əsərləri. / – Bakı: Vektor, – c. II. – 2017. – 396 s.

fraqmentlərin hər birində konkret olaraq bir təəssüratını ifadə edir. Sonra başqa bir fraqment gəlir, əvvəlkinin məntiqi davamına çevrilir”
108

Demək, Elçinin poemalarının əksəriyyəti struktur baxımından bir-birindən fərqlənmişdir. Lakin müxtəlif mövzular bu və ya digər dərəcədə, Elçinə məxsus şəkildə məntiqi ardıcılıqla poetik əks olunur.

Dissertasiyanın III Fəslə **“Həyatın fəlsəfi inikası”** adlanır və altı paraqraftan ibarətdir.

Birinci paraqrafta - **“Qabilin şeirləri fəlsəfi kontekstdə”** Xalq şairi Qabilin Müstəqillik illərində çap olunan fəlsəfi şeirlərinə aydınlıq gətirilir. 1990-2007-ci illər, yəni ömrünün son on yeddi ili şairin müdrik çağlarına düşdüyündən yaradıcılığının çox hissəsini fəlsəfi yönümlü şeirlər, həyatın fəlsəfi dərkini özündə ehtiva edən poetik parçalar təşkil edir. Demək, bu dövrdə onun yaradıcılığında lirik-fəlsəfi-əxlaqi dəyərli şeirlər xüsusi önəm daşıyır. Orjinallığı, təbiiyi, saflığı ilə seçilən bu nümunələr oxucusunu mütləq təsir dairəsində saxlaya bilər. Qabil müəllimin bu illərdə yazdığı **“Qarışdırma”, “Əslində”, “Yedəkdə gələn qayıq”, “İstəmirəm”, “Üç nöqtə”, “İlahi qisməti”, “Borc”, “Bilmirəm”, “Pərdə”, “Zarafat eləmə”** kimi şeirləri həyat hadisələrinə fəlsəfi yanaşmanı əks etdirən poetik nümunələrdir. Bu nümunələr və şairin sovet dövründə yazdığı bir çox fəlsəfi şeirləri ilə müqayisəli şəkildə təhlilə cəlb edilir.

“Nurəngiz Gün poeziyasının fəlsəfi yükü”ndə Nurəngiz Günün fəlsəfi yönümlü şeirləri tədqiqatda İkinci bənddə özünə yer alıb, yetərincə təhlil olunub və göstərilib ki, Nurəngiz Gün öz dövrünün hadisələrini fəlsəfi - lirik şeirlərində kifayət qədər əxz edib, oxucularına çatdırıb bilər. Şairin **“Qəfəs Respublikası”, “Açıq söhbət”, “Məsələ”, “Qalanlara”** kimi şeirləri məhz bu qəbildəndir. Bu əsərlərdə ədəbi-bədii, poetik düşüncə fəlsəfi fikirlə vəhdət təşkil edir və Nurəngiz Gün poeziyasının mahiyyətini, həyatiliyini, realist keyfiyyətini xarakterizə etməyə imkan verir. Həyat hadisələrini bədii təfəkkürün süzgəcindən keçirən Nurəngiz Gün gördüyü, duyduğu hər bir fakta öz poetik münasibətini bildirir. Cəmiyyətdə baş verən

---

¹⁰⁸ Yusifli V. Bu, Elçin İsgəndərzadədir. / – Bakı: Vektor, – 2015, – s. 125.

xoşagəlməzlikləri bədii fikrin ifadəsində ədəbiyyata gətirir. Sözlə, bəzən sərt, ağır biçimdə, bəzən də sadə, mülayim formada misralara yükləyir və oxucusuna çatdırır. Nurəngiz Günün fəlsəfəsi zülmə, zillətə, zorakarlığa qarşıdır. Onun lirik qəhrəmanı azadlığın təşnəsidir, tərəfdarıdır. Öz fəlsəfi düşüncələrini, görüşlərini ortaya qoyan şair hər kəsin yaşam tərzinin demokratik şəkildə azad olmasını istəyir. Demək, Nurəngiz Günün lirik qəhrəmanı həyat, təbiət, cəmiyyət, insan haqqında düşüncələrini önə çəkərək, özünəməxsusluğunu qoruyaraq həyat həqiqətlərini, gerçəkliyi birbaşa diqtə edir. Şairin şeirlərindəki ideya, məqsəd aydınlığı, fəlsəfi fikirlərin yükü ilə, poetik sözün gücü çərçivəsində və nəticəsində oxucuya çatdırılır.

Üçüncü paraqraf da **“Sabir Rüstəmxanlının poeziyası fəlsəfi aspektə”** adlanır və burada şairin fəlsəfi ruhlu şeirləri təhlilə cəlb edilib. Onun poeziyasında fəlsəfi fikirlərin, düşüncələrin poetik ifadəsi xüsusi yer tutur. Bu tip şeirlərin əksəriyyəti onun 2004-cü ildə çap olunmuş **“Seçilmiş Əsərləri”**ndə yer alıb. Müxtəlif vaxtlarda, dövrlərdə, anlarda yazılmış, həyat həqiqətləri, gerçəkliyi ilə zəngin olan bu növ əsərləri şair kitabda bir araya gətirərək özü sistemləşdirir. **“Xəbər gözləyirəm”, “Gəncə qapısı”, “Sağ ol, ana dilim”, “Qan yaddaşı”, “İçimdəki dərd ağacı”, “Tanrı işığı”** adlı fəsillərdə toplanan əsərlər Sabir Rüstəmxanlının fəlsəfi dünyasından ayrı-ayrı yarpaqlardır.

Akademik İsa Həbibbəyli yazır: **“Bədii düşüncə ilə içtimai və elmi təfəkkürün vəhdəti, ilamla idrakın sintezi Sabir Rüstəmxanlı yaradıcılığının özünəməxsusluğunu müəyyən edir** ¹⁰⁹.

Sabir Rüstəmxanlının poetik yaradıcılığında təbiətə, cəmiyyətə, insanlara fəlsəfi yöndən yanaşma tərzii xüsusi və bu onun özünəməxsus yaradıcılıq üslublarından biridir.

Dördüncü paraqrafda **“Əbülfət Mədətoğlunun fəlsəfi dünyası”**ndan bəhs edilir. Burada şairin **“Dünya”, “Bilirsən hərdən...”, “Dünyanı qoruyun”, “Bu tale”** və s. şeirləri təhlil olunur.

Beşinci paraqrafda **“Elçin İsgəndərzadənin fəlsəfi düşüncələri”**ndən söhbət açılır. Onun fəlsəfi şeirləri kifayət qədərdir.

---

¹⁰⁹ Həbibbəyli İ. Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı: millilik, vətəndaşlıq və müasirlik.// Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı. – Bakı: Elm və təhsil, – 2021, – s. 38.

Həyatın, dünyanın, kainatın, cəmiyyətin hər üzündə, izində bir fəlsəfi anlam var. Şair öz ovqatında bu fəlsəfi dərinliyə enir, onu poetik şəkildə çözməyə çalışır. “Tanrının gözü üstümdədi”, “Sevdalı bir qış nağılı”, “Avtoportret”, “İraqda vuruşan Amerikalı əsgərə məktub”, “İtki” və onlarca bu tip şeirlər şairin həyata baxışının fəlsəfi anlamını, düşüncələrini ifadə edir. Xalq içində alqışlar var: “Tanrının gözü üstündə olsun”, “Tanrı sənə yar olsun”, “Tanrı səni qorusun”, “Tanrının yadından çıxmaysan”... və s. Bu alqışlar əbəs yerə yaranmayıb. Yerin, Göyün bir yaratıcı qüvvəsi var. Biz o qüvvəyə Tanrı deyirik. İnsanı yaradan qüvvə həm də onun qoruyucusudur. Kainatın bu sirlili qüvvəsi – yaratıcı qüvvəsi həmişə Şairlərin yanındadır. Çünki şairlər də yaratıcıdı, əbədi qalacaq Söz yaratıcısıdır. Bir də “Tanrı eşqi Ona qovuşmağa şansıdır və insanı özünə qaytarmaqdan keçir... Bəndənin özünə qayıtması isə ilk növbədə nəfsinə qalib gəlmək və Tanrının yaratdığı rəngarəgliyə, bakirəliyə, ilkinliyə xələl gətirə biləcək mənəvi-əxlaqi qüsurlardan xilas olmaq dözümlü, səbri və bacarığıdır”¹¹⁰. Elçin poeziyasında bir anın, günün, ilin ovqatı əbədiləşir. Şair dünyasının da fəsilləri var.

Murad Könəqala Elçinin fəlsəfi şeirlərindən bəhs edərkən yazır: “Onun son illər yazdığı şeir və poemalarda fəlsəfi mövzulara meyil güclüdür. O, hər yeni şeirində mövcudluq, yaşam, ölüm kimi əbədi problemlərə cavab axtarır”¹¹¹.

Elçinin yazdığı “Qəribliq”, “Həqiqət”, “Ağ, qara xatirələr”, “Məndən savayı”, “Donuq nəğmələr”, “Xatırla” kimi poetik nümunələr şairin lirik-fəlsəfi düşüncələridir. Elçin ovqat şairidir. Lakin həyata, təbiətə baxış bucağında bir fəlsəfi fikir dayanır. Onun hər təbiət şeirinin içində belə bir fəlsəfi fikir gizlənib ki, bu da oxucunu düşünməyə vadar eləyir. Şairin gözünəməxsus fəlsəfi dünyası var.

Soyuq kimi gəzişir canımda ağrılar da,

Çoxdan əllərimdə qışdı...

Çoxdan gözlərimdə soyuqdu...

---

¹¹⁰ Əmrahöğlu A. Şair sözə əmanət. Ön söz. // E. İsgəndərzadə. Qürbət hücrəsində. – Bakı: Vektor, – 2013. – s. 9.

¹¹¹ Köhnəqala M. Ağ poeziyanın işığı. / – Bakı: Vektor. – 2019, – s. 192.

.... Qış kimi gəlir bəzi şeirlər də...¹¹²

Altıncı paraqrafda **“Müstəqillik illəri şeirində bədii idrakin beynəlmiləl xüsusiyyətləri”** adlanır və burada seçdiyimiz müəlliflərin xarici ölkələrə səfərləri zamanı qələmə aldıkları əsərlər təhlilə cəlb edilib. XXI əsri dünya xalqlarının, onların mədəniyyətinin, elminin, ədəbiyyatının yaxınlaşması, inteqrasiyası kimi xarakterizə etmək olar. Dövlət və xalqların əlaqə qurması, milli mədəniyyətlərin yaxınlaşması, bir-birini zənginləşdirməsi, bədii təfəkkürün beynəlmiləlçi xüsusiyyətləri və s. baxımından bu dövr çox əlverişli zaman olmuşdur. Beynəlxalq tədbirlər – elmi konqreslər, konfranslar, simpoziumlar, həmçinin fərdi səyahətlər əvvəlki dövrlərə nisbətən xeyli artmış və xalqların, millətlərin yaxınlaşmasında mühüm rol oynamışdır. Millətlər, xalqlar arasında ədəbi əlaqələr möhkəmləndikcə həm bədii, həm də elmi əsərlər yüksək vüsət almışdır.

Bu mənada Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında bizə yaxın dost və qardaş ölkələrin tarixi, bu günü, insanları, təbiəti, bir sözlə, onların yaşayışı və dünyasının təsvir, tərənnümü ədəbi problem kimi qarşıya qoyulmuşdu. Hər bir yazar bu mövzuda da öz qələmini sınamış və bütün ədəbi janrlarda maraqlı əsərlər yaranmışdır. Xüsusilə bu səpkili əsərlər içərisində şeirlər çoxluq təşkil edir.

Sabir Rüstəmxanlı poetik yaradıcılığında tək öz yurduunun, elinin, xalqının təsvir, tərənnümü ilə kifayətlənməyib, dünya ölkələrinə səyahəti çərçivəsində gördüyü şəhərlər, xalqlar, bu xalqların adət-ənənələri, tarixi keçmişi, həmçinin gözəllərini də vəsf eləyərək ədəbiyyata gətirib. Bu əsərlərdə biz şairin özündən əvvəlki ədəbi nəsillərin ideya-bədii davamını görürük. Çünki bütün ədəbi nəsillər beynəlxalq mövzuda yetərincə əsərlər yazmışlar.

Sabirin hər hansı bir şeirinin təhlili zamanı aydın olur ki, şairin poeziyasında təbiət təsvirindən tutmuş mövzunun ideya-bədii xüsusiyyətlərinə, məqsəd və məzmununa görə hər bir detal xalqlar dostluğunun tərənnümünə köklənib. Lakin şair poetik yaradıcılığında milli koloriti də unutmur. O, gördüyü, təsvir etdiyi hər bir predmeti öz vətəninin təbiəti ilə, xalq adət-ənənələri ilə müqayisə edir. Yəqin ki,

---

¹¹² İsgəndərzadə E. Seçilmiş əsərləri. / – Bakı: Vektor, c. I. – 2017. – s. 390.

bu da təbiidir. Çünki hadisələrə realist-romantik yanaşan şair bu səpkidə yazdıqlarını öz bədii təfəkküründən keçirərək qələmə alır.

Qabilin də bu səpkidə şeirləri yetərincədir. Şair həm sovet dönəmində, həm də Müstəqillik illərində səfər etdiyi xarici ölkələrin şəhərləri, kəndləri, təbiəti, insanları barəsində maraqlı, yadda qalan poetik nümunələr yazıb.

Müstəqillik illərində tanınmış şairəmiz **Nurəngiz Günün** də xarici səfərləri çox olub. Dost ölkələrin ədəbiyyatını, mədəniyyətini əxs edən şair bu ölkələr haqqında da kifayət qədər bədii nümunələr yaradıb. Yazarın Türkiyəyə hər gedişi yeni bir əsərlə yadda qalıb. Onun “Qar romanı” böyük, ölməz türk şairi Nazim Hikmətin 100 illiyinə həsr edilib. “Quzey Kıprız rüzgarları” da türk xaqının tarixini, bu gününü əks etdirir. Lakin şairin Nazim Hikmət haqqında maraqlı şeirləri də var. “Vətən, məslək, düşüncələr”, “ Bu axşam”, “Çöl bir qərib heyrətdə” kimi şeirlərdə şair Nazim Hikmətin bütöv obrazını yaradıb¹¹³. Şeirlərin bəziləri keçən əsrin 80-ci illərində qələmə alınıb. Bu illərdə Rusiyada mühacirətdə yaşayan Nazim Hikmətə, onun sərbəst şəkildə yazılmış şeirlərinə, ümumilikdə poeziyasına qarşı Azərbaycanda böyük, sonsuz bir məhəbbət vardı. Bu məhəbbətin yaranmasında, formalaşmasında Xalq şairi Rəsul Rzanın da böyük rolu danılmazdır. N. Hikmətlə dost olan R. Rza onun şeirlərini tərcümə edib Azərbaycan mətbuatına çıxartmışdı. Bu şeirlər ənənəvi şeirlərdən həm məzmunca, həm formaca fərqləndiyi, seçildiyi üçün oxucuların diqqətini çox cəlb etmişdir. Bu dövərdə N. Hikmətin şeirlərinə nəzirə yazanlar, onun kimi sərbəst şeirlərini qələmə alanlar da vardı. N. Nurəngiz Gün isə onun məşhur misralarını epiqraf kimi götürərək birbaşa şairin özünə müraciətən, onun üslubunda maraqlı şeirlər yazmışdır.

Dissertasiyanın “**Mənəvi azadlığın aspektləri – məhəbbət və təbiət şeirləri**” adlı IV Fəslə də altı paraqraftan ibarətdir.

Birinci paraqrafta “**Qabil şerində məhəbbət notları**” təhlil olunur. Qabilin sifət məhəbbət şeirləri kəmiyyət etibarını ilə çox deyil. Onun təbiət, vətən və fəlsəfi şeirləri ilə müqayisədə sevgi şeirləri azdır. Lakin keyfiyyətə yetərlidir. Şairin ilk gəncliyində yazdığı

---

¹¹³ Gün N. Seçilmiş əsərləri./ N. Gün. – Bakı: Renessans-A, – c. I. – 2019. – 464 s.

məhəbbət şeirlərinin əsas xəttini sevgi və ayrılıqlar, həsrət və hicran, qarşılıqsız sevgi duyğuları və xəyal qırılıqları təşkil edir. “O qız məndən uzaqdır”, “İlk bahar, son bahar”, “Tufan səsi”, “Dəniz yandırdı məni”, “Sənsiz”, “Hələ”, “Nədir”, “Saçların” kimi şeirləri ¹¹⁴ bu qəbildəndir. Müstəqillik illərində yazdığı məhəbbət şeirləri isə ünvanlıdır və ən çox ömür-gün yoldaşı Bəyim xanıma həsr edilib. Bir çox məhəbbət şeirləri isə fəlsəfi ovqatda yazılıb. Ömrün keçib gedən cavanlığına elegiyadır.

İkinci paragrafda **“Sabir Rüstəmxanlının lirikasında məhəbbət motivləri”**dən bəhs olunur.

Sabir Rüstəmxanlının yaradıcılığında da məhz belə bir zəngin, təbii, real, romantik məhəbbət lirikası xüsusi önəm daşıyır və çoxluq təşkil edir. “Əbədi sevdə”¹¹⁵ toplusunda çap edilən şeirlərin başlıca qayəsi də məhz məhəbbətdir, ilahi eşq, sevgidir. Mənəvi azadlıq dünyasının böyük neməti, sərvətidir. Şair ömrünün bəlli zaman çərçivəsində sevgi şeirləri təbiət mövzulu şeirləri üstələyir. Bu dövr üçün lirik şeirlər daha çox yazılır və üstünlük təşkil edir. Lakin ömrün müdrək yaşında yazılan sevgi şeirləri daha çox fəlsəfi yön alır. Bir az məsləhət xarakterli, bir az da nəsihətvari səslənir.

Vətəndən, onun təbiətindən çox yazan Sabir Rüstəmxanlı sevdiyi gözəli də bu məkanda - təbiətin qoynunda tərənnüm edir. “Sevgimə toxunma” adı altında toplanan, poetik tutumu ilə daha çox diqqəti çəkən şeirlər də elə bu vətən gözəlinin vəsfi, tərənnümüdür. “Sənin gözlərimdə”, “Səs”, “Sual”, “Daha istəmirəm”, “Qorxmuram”, “Buraxma”, “Sadiq sevgilim”, “Təzad” və s. kimi şeirlər şair sevgisinin poetik göstəricisidir.

Üçüncü paragrafda **“Nurəngiz Gün lirikasının özəllikləri”** təhlil edilir. Şairin məhəbbət lirikası kifayət qədərdir. Həcimcə kiçik, formaca sərbəst yazılmış bu şeirlərin özəllikləri də çoxdur. Bu tip şeirlər Nurəngiz Günün yaradıcılığında önəmli yer tutur. Dissertasiyada şairin “Sevgi ağacına elegiya”, “Bir az sonra”, “Cadükərmis bu ayrılıq”, “Biz qu quşlarıyıq”, “Bu sevdə son sevdə,

---

¹¹⁴ Qabil. İlahi qisməti. / – Bakı: Gənclik, – 2001. – s. 238-399.

¹¹⁵ Rüstəmxanlı S. Əbədi sevdə. / – Bakı: Təhsil, – 2012, – s. 175-311.

gülüm”, “Boşluq”, “Belə işlər...” kimi poetik nümunələri ¹¹⁶ təhlil obyektidir. Müəllifin həyatdan götürdüyü adi bir hadisə, fakt, detal poetik uğura, şeirə çevrilir. İdeya baxımından da zəngin olan şair düşüncələri ağır, böyük fikir yükü ilə, səmimi hiss, həyəcanı ilə oxucusuna ötürülür. Ziddiyətlərlə, təzadlarla dolu dünyada lirik qəhrəman öz sevgisinə sadıqdir, sədaqətlidir.

Nurəngiz Günün məhəbbət şeirlərinin əksəriyyəti fəlsəfi ümumiləşdirmələrlə ayarlanıb. Onun lirik “Mən”i nə qədər böyük, ülvi bir eşqlə sevsə də yenə son anda ayrılığa düşər olur. Ona görə şairin bu səpkili şeirlərində süstlük, ümitsizlik, sonsuz kədər, yangı var. Lakin bununla belə lirik qəhrəman xoşbəxtidir, çünki sevməyi bacarıb.

Dördüncü paragrafda **“Əbülfət Mədətoğlunun məhəbbət şeirləri”** adlanır və şairin lirik şeirləri bu arada tədqiqata çəlb edilərək təhlil edilir. Onun tək-cə “Mənim kimi sevə bilsən” şeir toplusunda adsız 207 lirik şeiri vardır.

Beşinci paragraf da **Elçin İsgəndərzadənin lirikası** adlanır və burada şairin lirik şeirləri tədqiqat obyektini kimi götürülüb. Şairin “Sənsizliyin rəsmi”, “Sənsizlik”, “Ümidli misralar”, “Yağmur türküsü”, “Tənhalıq türküsü”, “Sevgilim”, “Sənli xatirələr”, “Sevda ayrılıqları” və s. şeirləri ¹¹⁷ təhlilə cəlb olunub. Elçinin lirik şeirləri araşdırılarkən müəyyən olundu ki, şairin sırf məhəbbət şeirləri o qədər də çox deyil. Bəlkə də bu zamanla, dövrlə bağlıdır. Çünki şairin gənclik illəri 90-cı illərə təsadüf edir. Bu illər qarışıq, dolaşlıq keçid dövrü və Qarabağ müharibəsi, vətənin cənnət guşəsinin itirilməsi kimi hadisələr məhəbbət şeirlərini arxa plana atmışdı. Şairin məhəbbət şeirləri çox zaman Vətənin dərdi ilə bitir.

Altıncı paragrafda **“Təbiət Vətənləşmiş obraz kimi”** adlanır ki, burada seçdiyimiz müəlliflərin təbiətlə bağlı şeirləri araşdırılıb və məlum olub ki, bu şeirlərin təbiət şeirlərində ayrıca təbiət tərənnüm olunmur, əsas yerdə Vətən və onun təbiəti təsvir edilir. Bu da öz növbəsində təbiət Vətənləşmiş obraz kimi səslənir. Yəni təbiətin təsvirində Vətənin bitkin obrazı yaradılır. Ümumilikdə təbiət şeirləri

---

¹¹⁶ Gün N. Yol gedirəm. / – Bakı: Adiloğlu, – 2004, – s.122-136.

¹¹⁷ İsgəndərzadə E. Seçilmiş əsərləri. / – Bakı: Vektor, c. I – 2017, – s.243-406.

məna və məzmununa görə üç qismə, üç yerə bölünür. Birinci qisim şeirlərdə yalnız sırf təbiət gözəllikləri vəsf olunur. İkinci qisim şeirlərdə təbiət Vətənləşir, burada ülvi Vətənin təbiəti poetikləşir. Üçüncü qisim şeirlərdə isə təbiət insanlaşır, insan təbiətə, təbiət də insana təsir edir. Əslində təbiət- cəmiyyət- insan- Vətən ayrılmaz bütöv bir varlıqdır. Bütöv də xarakterizə olunur. Onlar bir-birinə qarışmış, çuğlaşmış formada təzahür edir. Görkəmli tənqidçi-ədəbiyyatşünas Yaşar Qarayev “Poeziyanın illəri və yolları” məqaləsində yazır: “Müasir şeir artıq “Təbiət lirikası”, “Məhəbbət lirikası” və “İctimai lirika” kimi bir qəlpə və sxemə sığa bilmir. Onlar arasında sərhəddi müəyyən etmək həmişə çətin olmuş, indi isə lap mürəkkəbləşmişdir. Bu gün təbiət problemi birinci dərəcəli ictimai və birinci dərəcəli müasir problemidir. Ana təbiətin insan və bəşər həyatında nəinki əxlaqi-estetik amil kimi, hətta ictimai vətəndaşlıq amili kimi də rolu xüsusilə aşkar, göz qabağında, qabarıq olmağa başlamışdır”¹¹⁸.

Tədqiqat işində **Nurəngiz Günün** “Oh, necə bayram istədi könlüm”, “Torpaq yuxularım”, “Yol uzunlu arzulər”, “Yalnız ilğim müstəsna”, “Yol gedirəm”, “Bu axşam” kimi onlarla şeirləri təhlil edilir.

Sabir Rüstəmxanlının təbiət şeirlərində Vətənin əsrarəngiz obrazı yaradılıb. Onun “Yardımlı yollarında”, “Yardımlının dağları”, “Zirvənin dərdi”, “Yollarımız”, “Geri dönməliyik”, “Əriyib gedəcək”, “Qış”, “Ayla üz-üzə”, “Dünya gözəldir, ancaq...” kimi şeirləri bu mənada yetərlidir. Əgər keçən əsrin 70-80-ci illərində Sabir Rüstəmxanlı'nın yaradıcılığında sırf təbiət şeirləri – peyzajlar, lövhələr, təbii gözəlliklərinin təsviri daha əhatəli, geniş əks olunurdusa Müstəqillik illərində təbiət şeirlərində daha qabarıq şəkildə Vətənin, insanların problemləri təsvir olunmağa başlamışdır. Bu mənada Sabirin təbiət lirikasında İnsan, Vətən, Dünya, Həyat, Cəmiyyət baş-başadır. “Dünyadan umduqlarım”, “Təsəlli”, “Min ildən bir”, “Şükür ki, bu dağlar öz yerindədir”, “Yenə kənd yolunda” adlı şeirlərində¹¹⁹ şairin məramı, məqsədi təbiətlə baş-başa olarkən

¹¹⁸ Qarayev Y. Seçilmiş əsərləri. / – Bakı: Elm, – c.II. – 2015. – s. 80.

¹¹⁹ Rüstəmxanlı S. Seçilmiş əsərləri./ S. Rüstəmxanlı. – Bakı: Şərq-Qərb. – 2004. – 344 s.

qəlbindən keçənləri rahatlıqla söyləməkdir.

Şəhər yolunu kənd yolu ilə birləşdirən şairin lirik “Mən”i tək, yalnız olsa belə bu yollara qan-can verə-verə onu dağ çıxırlarına calayır. Bu lirik qəhrəman həm kəndlə şəhər arasında, həm nəsilər arasında, həm öz nəslə-şəcərəsi arasında, həm də bütöv Vətənin sərhəddi boyunca körpü rolunu oynayır. Körpülər də insan kimidir. İki sahili birləşdirən körpülər də tək-tək salınır. Tək-tək olur. Şair özü də “Zaman məndən keçir” şeirində bu fikri əyani şəkildə bir daha təsdiqləyir:

Keçirdim tarixi əsəblərimdən,
Dünənlə sabahın körpüsü mənəm.
Zamana qoşulub bir ömür boyu,
Tanrının özü də keçirmiş məndən!¹²⁰

Demək, şairin lirik qəhrəmanı yerlə göy arasında da körpüdür. İlahi varlıq – yaradan arasında əlaqələndirici vasitədir, yəni peyğəmbər rolunu da yerinə yetirir. Bəlkə də insan oğlu fərqində deyil ki, onun ruhu yerlə göy arasında əbədi yaşarlıq qazanıb. Sabir Rüstəmxanlı təbiət şeirləri ilə Bütöv Vətənin obrazını yarada bilib.

Qabil üçün təbiət – kainat bir enerji, ideya, ilham mənbəyidir. Onun poeziyasında da təbiətin vəsvi, tərənnümü xüsusi yer tutur. İlk qələm təcrübələrindən tutmuş Müstəqillik illərində - ömrünün müdrik çağlarına qədər yazdığı təbiət şeirlərində şair təbiətə insan kimi müraciət edir və təbiəti insaniləşdirir. Daha dəqiq desək, onun bu tip şeirlərində Təbiət – İnsan - Vətən vəhdət halındadır.

Əbülfət Mədətoğlunun poetik yaradıcılığında sırf təbiət şeirləri onun ilk gənclik illərində yazdığı əsərlərdir. Müstəqillik illərində qələmə aldığı təbiətlə bağlı əsərlərində isə yalnız əsir düşmüş vətənin obrazı var.

Elçin İsgəndərzadənin ilk qələm təcrübələrində sırf təbiət şeirləri var. Lakin sonrakı dövərdə onun təbiət şeirlərinin əksəriyyətində əsir düşmüş Vətən, onu yeri, göyü, səması əks olunub. Bu mənada onun “Abşeron bürküsü”, “Qarabağa bizsiz gəlir bu yaz da...” kimi şeirlərində əsir düşmüş Vətənin təbiətindən söhbət gedir.

“**NƏTİCƏ**”də tədqiqatda gəldiyimiz elmi qənaətlər

---

¹²⁰ Yənə orada, – s. 249-250.

ümumiləşdirilmiş və Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı üç mərhələyə bölünmüşdür:

Birinci mərhələ - SSRİ-nin çökməsi ilə milli mübarizənin başlanması, 1988-ci ilin sonlarından genişlənən meydan hərəkatı, 90-cı il 20 yanvar qırğını, 1991-ci il Müstəqillik aktı, Qarabağ münaqişəsinin müharibəyə çevrilməsi, Qarabağın işğalı və son olaraq Atəşkəs; Yəni 1988-ci il – 1994-cü ilin mayına kimi olan dövəmdə yaranan ədəbiyyat;

İkinci mərhələ 90-cı illərin ikinci yarısından başlanan, XXI əsrin 20-ci ilinə, yəni 2020-ci ilin sentyabrına qədərki Atəşkəs dövründə cəmiyyətin, dövlətin möhkəmləndirilməsi, inkişafı üçün daxildə, beynəlxalq aləmdə atılan addımlar. Və bu dövəmdə yaranan ədəbiyyat;

Üçüncü mərhələ - Respublikanın daxilən möhkəmlənməsi, beynəlxalq aləmdə güclənməsi və İkinci Qarabağ müharibəsinin başlaması, Zəfər çalmasıdır. Yəni, 2020-ci ilin sentyabrın 27-dən başlanan İkinci Qarabağ müharibəsi, 44 günlük gərgin döyüşlər, 2020-ci ilin 10 noyabr Zəfər aktı və Qarabağda, həmçinin Şuşada başlanan bərpa, quruculuq işləri. Bu qısa zaman kəsiyində yazılmış şeirlər də kifayət qədərdir və həyat davam edir.

Hər üç mərhələnin ədəbiyyatda əks etdirilməsi yeni ədəbiyyatın yaranması və formalaşması deməkdir. Respublikamızın tarixi taleyində böyük və əsaslı rol oynayan Müstəqillik, Azadlıq, İstiqlal, Bərabərlik, Bütövlük və bütün bunların uğrunda gedən mübarizə, müharibə, baş verən olaylar, hadisələr ədəbiyyatımızın, həmçinin poeziyamızın qarşısında xalqımızın taleyüklü dövəmlərini əks etdirmək problemini qoymuşdu. Müstəqillik aktının qəbulundan sonra Söz, Mətbuat azadlığı bu problemin həll edilməsini asanlaşdırdı. Qarabağ münaqişəsi, az sonra müharibəsi yeni ədəbi problemlər də gətirdi. Keçid dövürünün ağırlığı, çətinliyi yeni mövzular doğurdu və bütün bunlar öz həllini bu və ya digər dərəcədə ədəbi prosesdə tapdı.

Beləliklə, "Müstəqillik dövrü Azərbaycan şeirində gerçəkliyin əksi" mövzusu üzrə apardığımız elmi tədqiqatlar və araşdırmalar işi bizə aşağıdakı elmi nəticəyə gəlməyə imkan verdi:

1. Müstəqillik dövrü şeirinin özündən əvvəlki poeziyadan oxşar, fərqli cəhətlərini aşkara çıxartmaqla müəyyən olundu ki, formaca

ənənəvi, məzmunca yeniliyi, müasirliyi özündə ehtiva edən şeirlərimiz kifayət qədərdir. Qabilin “Mərsiyyə”si, “Azərbaycan əsgəri”, “37-də”, “Təndir” kimi şeirləri, Sabir Rüstəmxanlının “Bayrağım”, “Yol ver yurdun bayrağına”, “Qayıtdı”, Nurəngiz Günün, Əbülfət Mədətoğlunun, Elçin İsgəndərzadənin onlarca bu səpkili əsərləri vardır ki, yeni dövrü əks etdirmək baxımından diqqətəlayiqdir. Yəni həmişə Vətənin, onun mübarizəsinin, təbiətinin, insanların tərənnümü yeni şəraitdə yenə də davam edirdi.

Müstəqillik dövrü şeirin sovet dönəminin poeziyasından başlıca fərqi də müəyyən etdik. Sovet ideologiyasından, sosialist realizm prinsiplərindən, metodlarından uzaqlaşaraq öz Milli Müstəqilliyi üçün, Azadlığı üçün sovet hakimiyyətinə, onun Qızıl ordusuna qarşı aparılan milli mübarizəni əks etdirən poetik nümunələr yaranıb, artırdı. Eyni zamanda, bütövlükdə Azadlığı, İstiqlalı, Türkcülüüyü, Türk Dünyasını, Türk Xalqlarının qədim birliyini, bu günkü dostluğunu tərənnüm edən əsərlər də yazılıb, çap edilməyə, geniş yayılmağa başladı.

2. Cəmiyyətdə baş verən oyanış və ləngimələrin, ziddiyyət və həqiqətlərin, qabarma və çəkilmələrin, xalqı və dövləti düşündürən milli özünüdərkini, yeni dövlət quruculuğunda yolların və istiqamətlərin və s. məsələlərin şeirdə necə işlənməsini müəyyən etməklə aydın oldu ki, poeziya qarşısına qoyulmuş problemləri həll etmək gücündədir və qısa zaman kəsiyində yetərincə poetik nümunələr yaradılib.

3. Həyat gerçəkliyinin poeziyada necə işlənməsini müəyyən etdik. Əslində, Müstəqillik dövründə yazılmış şeir, poemalarının əksəriyyəti həyat gerçəkliyinin tam poetik əksidir,- deyə bilərik.

4. Tarixi mövzuların yüksək şəkildə işlənməsini aşkara çıxartdıq;

Nurəngiz Günün “Quzey-Kıprız rüzgarları”, “Qar romanı”, həmçinin Sabirin “Atəş böcəyi”, “Orxanla görüş” poemaları da bu baxımdan əhəmiyyətli dir.

5. Mühəribə mövzusunda yazılmış poemaların tarixi yaddaşımızda oynadığı rolun əhəmiyyətini bir daha vurğuladıq. Nurəngiz Günün “Əsrin son yuxusu”, “Xocalı simfoniyası”, Sabirin “Qarabağa dönüş”, Qabilin onlarca şeirləri, Elçin İsgəndərzadənin

poemalarının əksəriyyəti bu mənada qiymətlidir.

Nurəngiz Günün “Xocalı simfoniyası” poeması Qarabağ müharibəsinin kuliminasiya nöqtəsi hesab olunan Xocalı faciəsinin əks-sədasıdır. Həyat gerçəkliyinin, müharibə dəhşətlərinin təsviri baxımından bu poema daimi yaddaşlarda qalacaq, hər müharibədə yaddaşları təzələyəcək bir əsərdir.

“Qarabağa dönüş” poeması Sabir Rüstəmxanlının Müstəqillik dövründə yazdığı ən böyük poemasıdır. Bu əsərdə Qarabağ, onun tarixi, yaradıcı şəxsləri, mədəniyyət mərkəzi olan Şuşası, döyüşən igidləri və tarixi Zəfəri böyük təntənə ilə tərənnüm olunub.

90-cı illər, yəni Müstəqillik dövrü ədəbi nəslinə mənsub olan Elçin İsgəndərzadənin bir qarabağlı şair kimi müharibənin ağrı - acısını, faciəsini özü, ailəsi, qohum-qonşusu birbaşa yaşadığı üçün bu mövzuda yazdıqları həyat gerçəkliyinin daha dəqiq bədii ifadəsidir. Şairin “Biganəlik iqlimi”, “Lorka və Siyah Ay”, “Şahmar Şikəstəsi”, “Qarabağ xronikası” kimi kiçik həcmli poemalarını həm tarixi, həm də müharibə mövzusu kimi dəyərləndirmək olar.

6. Qabilin, Nurəngiz Günün və Sabir Rüstəmxanlının Sovetlər dövründəki poeziyasının mövzu, ideya xüsusiyyətlərini Müstəqillik dövründə yazdıqları əsərlərlə müqayisə etdik. Məlum oldu ki, hər iki ictimai-siyasi quruluşda yazılmış əsərlərdə Vətənpərvərlik, yurdsevərlik, xalqsevərlik, müharibələrə nifrət, Azadlıq, Bərabərlik, Qardaşlıq, Dostluq, İstiqlal, Bütövlük ön plandadır, əsas məqsəddir, məramdı, həyat gerçəkliyinin özüdür və sözüdür.

Lakin fərqli cəhətləri də var: XX əsrin 80-ci illərinin sonunda SSRİ-nin bir çox obyektiv, subyektiv səbəblərdən çökməsi Respublikamızda milli mənlilik şüurunun oyanmasına, Azadlıq, Müstəqillik uğrunda mübarizəsinə təkan verdi. Lakin hələ də öz imperiyasını qoruyub saxlamaq istəyən sovet hakimiyyəti Qızıl ordusunu Bakıya yeritdi və 20 Yanvar faciəsi baş verdi. Bundan sonra ayağa qalxan xalq və onun öndə gedən yazarları Respublikanın Müstəqilliyi üçün mübarizəyə geniş şəkildə başladılar. Daha sonra Qarabağ hadisələrinin başlaması Xocalı soyqırımını, Qarabağın işğalı ədəbiyyatın yönünü, istiqamətini köklü surətdə dəyişdi. Bütünlüklə sosialist realizmi metodunun üstündən xətt çəkildi. Yeni milli azərbaycançılıq, türkçülük, soy kökə həsr edilmiş əsərlər yaranmağa

başladı.O cümlədən, Qabilin, Sabir Rüstəmxanlının, Nurəngiz Günün bu səpkidə şeir-poemaları işıq üzü gördü.

7. Dövrün ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni hadisələri fəlsəfi-əxlaqi-lirik şeirlərdə yüksək şəkildə əxs olunmuşdur. İstər şeirlərdə, istərsə də poemalarda fəlsəfi-müdrək fikir-düşüncələr özünəməxsus şəkildə işlənmişdir.

8. Mənəvi azadlığın aspektləri məhəbbət lirikasının başlıca qaynaqları və qayəsi olduğu bir daha vurğulandı. Poeziyanın əzəli, əbədi mövzusu olan ilahi eşq, sevgi lirikada yenə əsas yerlərdən birini tutmuşdur. Müstəqillik illərində məlum hadisələr dönəmində bu tip şeirlərin yaranması arxa plana keçsə də, ümumilikdə, lirika çoxluq təşkil edirdi. Yeni dövəndə çap olunan kitablarda əvvəlki illərin məhəbbət şeirləri də gen-bol dərc edilmişdir.

9.Təbiət şeirlərində Vətənin bütöv obrazı yaradılmış və bu, ədəbiyyatda öz yerini tutmuşdur.Yəni təbiət şeirlərinin baş qəhrəmanı Vətən və onun əsrarəngiz təbiətidir. Bu şeirlərdə Dağ obrazı, şəhidlərnən birlikdə vəsv olunan Qərənfil obrazı, Şuşa ilə yanaşı təsvir, tərənnüm olunan Xarıbülbül, İsa bulağı obrazları da bu dövrün məhsuludur,- desək, yəqin ki, səhv etmərik. Eyni zamanda təbiətin insaniləşməsi də bu şeirlərin məğzidir.

Demək, tədqiqat işində seçdiyimiz müəlliflərin poeziyasını araşdırmaqla müəyyən etdik ki, bu şairlərin poetik yaradıcılığı Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının yaranmasında, formalaşmasında özünəməxsus xüsusi rol oynayıb və tədqiq etdiyimiz əsərlər, inanırıq ki, Azərbaycan ədəbiyyatında daimi yaşarlıq qazanacaq.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı monoqrafiya, kitab, məqalələ və konfrans materiallarında əks olunmuşdur.

Monoqrafiya və kitablar:

1. Bərdəli B. (Məmmədova). Qabil poeziyası müstəqillik illərində. / B. Bərdəli. (Məmmədova). Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası. Monoqrafiya.– Bakı: Elm və təhsil. – 2014. – s. 11-72.
2. Bərdəli B. Nurəngiz Gün. // Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı:[II cildə] (kollektiv). Elmi red. İ. Həbibbəyli.– Bakı: Elm və təhsil, – c. I. – 2016. – s. 600-622.
3. Bərdəli B. (Məmmədova). Sabir Rüstəmxanlının poeziyası müstəqillik illərində. // Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı. Monoqrafiya. (Kollektiv), ön söz: İ. Həbibbəyli, elmi red. T. Mustafayev. – Bakı: Elm və təhsil, – 2021. – s. 176–225.
4. Bərdəli B. (Məmmədova) Elçin İsgəndərzadə: Həyatı, yaradıcılığı. / B. Bərdəli. (Məmmədova). – Bakı:Vektor, – 2023. – 160 s.

Məqalələr:

5. Məmmədova B. Qabil poeziyasında vətəndaş mövqeyi. // Naxçıvan: AMEA Naxçıvan bölməsi, İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu, Axtarışlar, – 2013. № 2. – səh. 72-74
6. Məmmədova B. Qabil poeziyasında Qarabağ mövzusu. // – Bakı: AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Ədəbiyyat məcmuəsi, - 2015. XXVI c. – s. 229-235.
7. Məmmədova B. Nurəngiz Gün poeziyasının fəlsəfi yükü. // –Bakı: AMEA M. Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2016. № 6, – s. 346-351.
8. Məmmədova B. Nurəngiz Günün məhəbbət lirikası. // – Bakı: AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Ədəbiyyat məcmuəsi. – 2016, XXVIII c, – s. 111-119.
9. Məmmədova B. Nurəngiz Günün poetik ağrısı. // – Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, – 2016. № 1, – s. 139-142.
10. Məmmədova B. Sabir Rüstəmxanlının poeziyasında

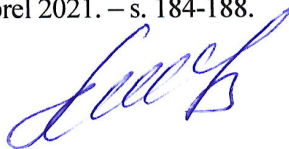
- vətənpərvərlik duyğuları. // – Bakı: AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Ədəbiyyat Məcmuəsi, - 2017. XXXI c. – s.121-126.
11. Məmmədova B. Qabil poeziyasında milli müstəqillik uğrunda mübarizənin inikası. // – Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, – 2018, – № 1. - s. 78-81.
  12. Məmmədova B. Sabir Rüstəmxanlının şeirlərində bütöv vətənin obrazı. // – Bakı: AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Ədəbiyyat məcmuəsi, -2018. XXXII c, – s. 102-108.
  - 13 Məmmədova B. Sabir Rüstəmxanlının poeziyasında müharibə və sülh amili. // – Bakı: AMEA M. Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Əlyazmalar yamır, -2018. № 2 (7) , – s. 80-84.
  14. Məmmədova B. Sabir Rüstəmxanlının poeziyasında bədii idrakin beynəlmiləl xüsusiyyətləri. // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti. Dil və ədəbiyyat, - 2018. № 3 (107), – s. 323-325.
  15. Məmmədova B. H. Nurəngiz Günün poeziyasında təbiətin obrazı. // – Bakı: ADPU, Pedaqoji Universitetin Xəbərləri,- 2018. C. 66, № 4, – s.117- 125.
  16. Məmmədova B. Sabir Rüstəmxanlının poemalarında tarixi gerçəklik. // – Bakı: AMEA M. Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutunun Xəbərləri. -2018. № 1(6), – s. 38-42.
  17. Məmmədova B. Qabil poeziyasında təbiətin obrazı. // – Bakı: AMEA M. Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, - 2018. № 11, – s.195-201.
  18. Məmmədova B. Nurəngiz Günün poemalarında müharibə və insan amili. // – Bakı: AMEA M. Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Əlyazmalar yamır. – 2018. № 1(6), – s. 19-27.
  19. Məmmədova B. Əbülfət Mədətoğlunun yaradıcılığında Vətənin poetik təəcəssümü. // – Bakı: AMEA N. Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Filologiya və Sənəşunaslıq, -2018. № 2, – s. 71-75.
  20. Мамедова Б. Поэтика природы и любви в творчестве Нурангиз Гюн. // – Москва: Журнал Современное педагогическое образование, – 2019. № 12, – с.197-201
  21. Məmmədova B. Müstəqillik dövrü Azərbaycan şeirində dost və qardaş ölkələrə poetik münasibət. // – Bakı: AMEA Nizami

- Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, – 2019. № 2, – s. 223-227.
22. Məmmədova B. Qabilin şeirlərində həyat fəlsəfəsi. // - Bakı: AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, – 2019. № 1, – s. 39-45.
  23. Məmmədova B. Sabir Rüstəmخانlı lirikasında məhəbbət motivləri. // – Bakı: Azərbaycan Universiteti, İpək yolu, – 2019. №1, – s. 78-89
  24. Məmmədova B. Gülxani Pənahın poeziyası müstəqillik illərində.// – Bakı: AMEA M. Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2019. № 9, – s. 234-238.
  25. Məmmədova B. Elçin İsgəndərzadənin poemalarında Birinci Qarabağ müharibəsinin əksi. // – Bakı: AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, –2021. № 1, – s. 133-140.
  26. Məmmədova B. Elçin İsgəndərzadənin poeziyasında Vətənin obrazı. // – Bakı: AMEA N.Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Filologiya və sənətşünaslıq, – 2021. № 1, – s. 39-44.
  27. Мамедова Б.Г. (Бардалы). Исторические поэмы периода независимости Азербайджана. // – Алматы: Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая. Хабаршы. Серия Филологические науки, – 2021. №1(75), – с. 251-257
  28. Mammadova (Bardali), B. (2022). Karabakh in azerbaijani poetry during the period of independence the problem of reflecting the war. // *Universidad Y Sociedad*, – 14(S5), 561-569. Recuperado a partir de <https://rus.ucf.edu.cu/index.php/rus/article/view/3324>
  29. Dr. Bahar Memmedova Berdeli. Nurengiz Gün`ün uzun şiirlerinde savaş konusu. // *TURAN-SAM dergisi*.– Türkiye, 21 haziran 2023, 58 say. – seh. 177-183, <https://turansam.com/dergi-arsivi>

Konfranslar:

30. Məmmədova, B. Qabil poeziyasının zirvəsi “Nəsimi”. Nəsimi-600. // AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, III Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları.– Bakı: – 23-24 iyun

- 2017, – s. 304-307.
31. Məmmədova, B. Nurəngiz Günün poeziyasında təbiətin tərənnümü. Ağamusa Axundov və Azərbaycan filologiyası. // AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. Beynəlxalq konfransın materialları. – Bakı: – 24-25 aprel 2017, – s. 177-180.
  32. Məmmədova, B. Nurəngiz Günün “Ağ qanadlar” poemasında gerçəkliyin əksi. // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Bakı Slavyan Universiteti, IX Beynəlxalq elmi konfransın materialları. – Bakı: – 3-4 may 2018. – s. 335-337.
  33. Məmmədova, B. Qarabağ mövzusu Sabir Rüstəmخانlının poeziyasında. // Humanitar elmlərin aktual problemləri. Beynəlxalq konfransın materialları. Azərbaycan Universiteti, – Bakı: 14-15 may 2018. – s. 295-297.
  34. Məmmədova, B. Əbülfət Mədətoğlunun poeziyasında müstəqillik illərinin əksi. // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri X Beynəlxalq Elmi konfransın materialları, Bakı Slavyan Universiteti, – Bakı: 7 may 2019. – s. 335-338.
  35. Мамедова Б.Г. (Бардалы) Межкультурные основания поэзии Сабира Рустамханлы. // Тамбовский Государственный Университет имени Г.Р.Державина. Экология языка и речи. Материалы VIII Международной научной конференции. – Тамбов: – 21-23 ноября 2019 года. – с. 272-275.
  36. Мамедова В.Г. (Бардалы) Габиль и Нурангиз Гюн об истории и современности. // Беларусский Госдарственный Университет. Материалы IV Междинародной научно-практической конференции. – Минск, – 19-20 марта 2020, – с. 406-410.
  37. Məmmədova, B. Elçin İsgəndərzadənin poeziyasında Birinci Qarabağ müharibəsinin əksi. // Ədəbiyyatda Qarabağ mövzusu. Qərbi Kəspı Universiteti. Respublika konfransının materialları. – Bakı – 24 aprel 2021. – s. 184-188.

Dissertasiya işinin müdafiəsi 17 yanvar 2024-ci il tarixində saat 13:30 AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 – Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143. Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti 115, Akademiya şəhərciyi, Əsas bina, IV mərtəbə, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elektron Akt zalı.

Dissertasiya ilə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyası AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 14 dekabr 2023-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb 16.11.2023

Kağızın formatı: A5

Həcm: 87756

Tiraj: 100 nüsxə